

ezhepte ve bir dinde
n oluşan bir topluluk
lerine yardım etmeye
y yardımını ve ahreti
aaliyetlerinde tek bir
buna řükrederler. Ey
la desteklesin! Senin
nuy edineceđin, yön-
đin, zaferleriyle kur-
ayacak olan samimi
Allah seni ve bütün
zel bir vekil, ne güzel

Muhammed'e, onun

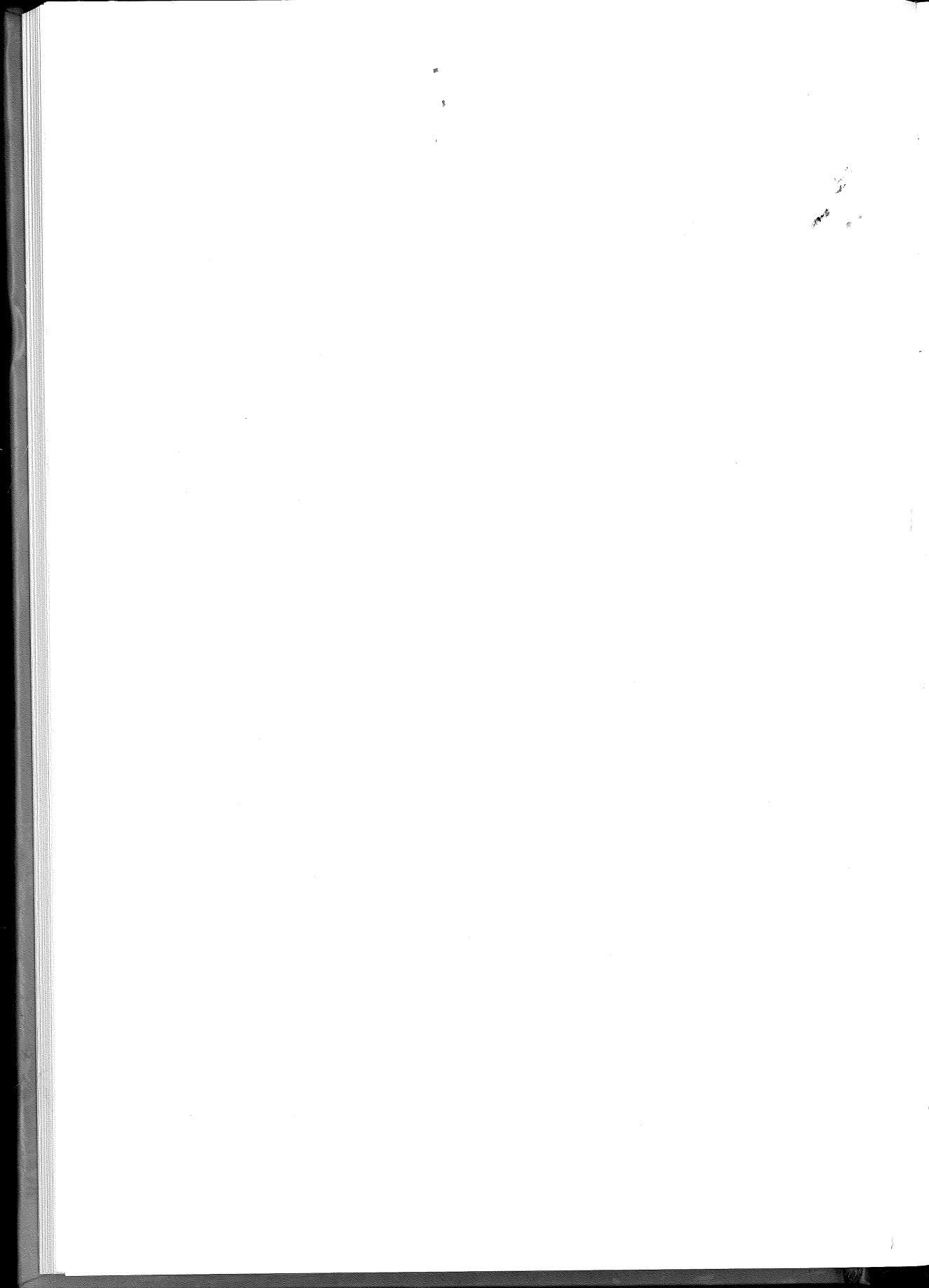
ihvan-ı safa risaleleri

cilt 1

ayrintı yayınladı

Matematik Kısmının Beşinci risâlesi:
Musiki¹

1. Çeviri: Doç. Dr. A. Hakkı Turabı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.



Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

İlim çeşitlerinden rûhânî-ilmî sanatları ve sanat türlerinden cismânî-ilmî sanatlar konularını anlattık. İki risâlemizde bu konuların her birinin mâhiyetini, sayılarını ve bunlardan beklenen gayelerin neler olduğunu açıkladık. Rûhânî ve cismânî olan şeylerden oluşmuş bir sanat olan *Mûsikî* adıyla isimlendirdiğimiz bu risâlede, oranların bilgisine dâir *te'lif* (teorik mûsikî ilmi)² sanatını anlatmak istiyoruz. Bu risâledeki amacımız şarkı okumayı ve saz çalmayı öğretmek değildir. -Bunları zikretmek zorunda kalsak da- asıl amacımız, oranların bilgisi ve *te'lifin* (müzikal kompozisyon) içeriğidir ki bu ikisini bilmek, tüm sanatlarda profesyonelliği gerektirir.

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Şunu bil ki, iki elle yapılan her bir sanat ve orada ortaya konulan *heyûlâ* (madde/cevher), doğal cisimlerdir. Bundan üretilen şeyler ise, Mûsikî sanatı hariç, cismânî şekillerdir. Zira *heyûlâ* Musiki sanatının içinde vaz'edilmiştir. Musikinin tamamı rûhânî cevherlerdir; o da dinleyicilerin nefisleridir, aynı zamanda etkileri de tamamıyla rûhânîdir. Nefisler üzerinde ki etkisi oldukça çoktur; aynen sanatkârların sanatlarında ortaya koyduğu heyûlâlardaki tesirleri gibi. Bu melodi ve seslerin bir kısmı, nefisleri zor işlere ve yorucu sanatlara doğru harekete geçirir. Aynı zamanda uğruna mal stoklarının ve kişilerinin hayatların (umutlarının) seferber edildiği bedenlere zor gelen işler konusunda onlara dinçlik verir ve azimlerini takviye eder. İşte bunlar savaşlarda ve kavgalarda cenk ederken kullanılan cesaret verici melodilerdir. Bilhassa cesur olanı öven ve harbin niteliğini anlatan ölçülü şiirlerle söylendiğinde durum böyledir.

Şairin şu beyti gibi:

Şayet Mazinoğullarından olsaydım

Zühl b. Şeyban (kabilesinden) piçler devemi mübah saymazlardı.

Aynı şekilde el-Yebûs bint Münkaz'ın şiirindeki gibi:

Ömrüme yemin olsun ki Münkızıoğullarının yurdunda olsaydım

Sad kapı komşum iken zulme uğramazdı

Ancak ben gurbet elindeyim

Kurt ne zaman orada saldırırsa koyunlarıma saldırır

Ey Sad mağrur olma çek git

Çünkü sen komşulara karşı ölü gibi (duyarsız) olan bir kavmin içindesin.

2. Bu ifade müzikal kompozisyon olarak da anlaşılabilir. (ç.n.)

Bu beyit ve devamındaki beyitler, Araplar'dan iki kabile arasında peşpeşe ve senelerce devam eden savaflara ve kavgalara kıskırtmak için birer sebep olmuştur. Bu ölçülü şiirler arasında aynı zamanda bastırılmış kin duygularını harekete geçiren, sakin kişilikleri tahrik eden, öfke ateşini tutuşturanları da vardır.

Bu şiir onlardandır:

Hüseyin'in ve Zeyd'in yere yıkılışını (ölümlerini),

Mihras'ın yanındaki maktulu hatırlayın.

Bu ve devam eden beyitler, toplumlar arasındaki kin duygularını körüklemiş, kişileri tahrik etmiş, öfke ateşini tutuşturmuş ve amca çocukları, akrabalar ve aşiretleri savaşa kıskırtmıştır. Hatta dedelerinin ve babalarının günah ve kusurlarından dolayı onları öldürmüş; asla kimseye acımamışlardır. Aynı şekilde öfkenin şiddetini dindiren, kin duygularını yok eden, barışı sağlayan, ülfet ve muhabbeti kazandıran müzikler de vardır. Konuyla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: "Bir içki meclisinde birbirine öfkeli iki adam bir araya gelmiş. Aralarında eski bir gazez ve gizli bir kin varmış. İçki aralarında döndükçe kin ortaya çıkmış ve öfke ateşi parlamış, her ikisi de diğerini öldürmeye azmetmiş. Sanatında oldukça usta olan müzisyen, durumu fark etmiş ve icra ettiği müziği değiştirmiş. Yumuşak ve sakinleştirici bir şarkı çalmaya başlamış. Bu şekilde devam ederken o ikisi arasındaki öfke dinmiş, ayağa kalkarak birbirlerine sarılmışlar ve barışmışlar." Aynı bunun gibi kişileri bir halden diğer hale sokan, ahlâklarını tam ters yönde değiştiren müzikler de vardır. Konuyla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: "Sanat ehli olan bir topluluk başkanlık konumunda birinin davetinde bir araya gelmişler. Sanattaki ustalıkları çerçevesinde mecliste derece derece oturmuşlar. O sırada meclise üstü başı hiç de iyi olmayan biri gelmiş ve ev sahibi onu hepsinin en önüne geçirmiş. Bunun üzerine sanatçıların yüzleri buruşmuş ve bu gelenin yüceliğini açıklamasını istemişler. Ev sahibi onları teskin etmiş ve misafirin sanatını dinlemelerini istemiş. Misafir beraberindeki ahşabı çıkarmış, tertip etmiş, üzerine teller germiş ve başlamış çalmaya. Orada bulunanların hepsi içine düştükleri sevinç, mutluluk ve lezzetten dolayı başlamışlar gülüşmeye. Misafir elindeki şeyi çevirmiş ve bu şekilde çalmaya başlamış. Bunun üzerine oradakilerin tamamı kalplerin hüznü ve melodinin zarafetinden dolayı ağlamaya başlamışlar. Sonra tekrar aleti çevirip çalmaya başlayınca orada bulunanlar uyuyakalmışlar. O da kalkıp, çıkıp-gitmiş; bir daha da kendisinden haber alınamamış."

Aynen sanatkarların sanatlarında ortaya koydukları heyûlâların tesirlerinin farklılığı gibi, mûsikî sanatının da dinleyenlerin kişilikleri üzerinde çeşitli tesirleri vardır. Dolayısıyla Âdemoğullarının bütün ümmetleri ve pek çok hayvan müziği kullanmışlardır. Müziğin insanlar üzerindeki tesirine en büyük delil, insanların onu bazen düğün, düğün yemeği ve davetlerde sevinç ve mutluluk amacıyla; bazen gam keder, âfet ve matemlerinde; bazen mabedlerde ve bayramlarda; bazen evlerde ve caddelerde; hazarda ve seferde; rahatken ve yorgunken; çarşı-pazarlarda ve sultanların meclislerinde kullanmalarındadır. Müziği erkekler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, âlimler, cahiller, sanatkarlar velhasıl tüm insanlar kullanmışlardır.

Bölüm: Hakimlere Göre Müzik Sanatının Aslı

Kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, sanatların tamamı filozofların (*hakîm*) -hikmetli- bilgisiyle ortaya çıkmıştır. İnsanlar bunu onlardan öğrenmişler ve birbirlerine öğretmişlerdir. Böylelikle filozoflardan herkese, âlimlerden öğ-

peşpeşe ve senelerce
tur. Bu ölçülü şiirler
akin kişilikleri tahrik

tüklemiş, kişileri tah-
retleri savaşa kıskırt-
onları öldürmüş; asla
uygularını yok eden,
onuyla ilgili şöyle bir
ra gelmiş. Aralarında
a çıkmış ve öfke ateşi
usta olan müzisyen,
leştirici bir şarkı çal-
nmış, ayağa kalkarak
den diğer hale sokan,
şöyle bir hikâye anla-
nde bir araya gelmiş-
lar. O sırada meclise
üne geçirmiş. Bunun
masını istemişler. Ev
Misafir beraberindeki
Orada bulunanların
r gülüşmeye. Misafir
oradakilerin tamamı
ar. Sonra tekrar aleti
küp, çıkıp-gitmiş; bir

tesirlerinin farklılığı
eri vardır. Dolayısıy-
anmışlardır. Müziğin
ün, düğün yemeği ve
mlerinde; bazen ma-
rde; rahatken ve yor-
Müziği erkekler, ka-
nlar kullanmışlardır.

sin! Bil ki, sanatların
anlar bunu onlardan
rkese, âlimlerden öğ-

rencilere, öğretmenlerden talebeye miras olarak kalmıştır. Müzik sanatı filozofların bilgisiyle ortaya koydukları ve insanların onlardan öğrendiği bir sanat olup; bu sanatı diğer sanatlarda olduğu gibi çeşitli amaçları çerçevesinde iş-güçlerinde kullanmışlardır. İlahî yasalara vâkıf kimselerin müziği tapınak ve mabedlerde kullanmalarına gelince; onlar müziği, namazlar-
daki kıraat esnasında, kurbanların yanında, dua okumalarında, yalvarma ve yakarmalar-
da; Nebi Davud'un (as) yaptığı gibi mizmarları seslendirirken; hristiyanların kiliselerinde,
müslümanlar ise mescidlerinde, hoş nağmeler ve melodik okumalarda kullanmaktadır. Bü-
tün bunların amacı, kalplerin incelmesi (*rikkat*), nefislerin itaatini ve huzurunu sağlamak,
Allah'ın emirler ve yasalarına boyun eğme, günahlardan dolayı tevbe etmek ve Allah'a dön-
mektir. İşte bunlar, müziği, ortaya konulan şekillerdeki kurallarına uygun olarak kullanmak-
la olur.

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi kendinden bir ruhla desteklesin! Bil ki, filozofları yasala-
rı ortaya koymaya ve onların metodlarını kullanmaya sevkeden sebeplerden biri, astrolojik
prensiplerin gereklerinden olan mutluluklar ve belalar (sıkıntılar) konusunda kendilerine
görünen şeylerdir. Söz konusu prensiplerin gereklerinden bazıları şöyledir: Gezegenlerin
birbirine yakınlaşmasının başlangıcında ve senelerin değişmesi anında, pahalılık, ucuzluk,
kuraklık, bolluk, kıtlık, taun, veba, zalimlerin ve kötülerin tasallutu ve zamanda ve günlük
olaylarda buna benzer diğer değişiklikler meydana gelir. İşte bu durum onlara göre malum
olduğunda eğer (gördükleri durum) kötü (şer) ise kendilerini kurtaracak, hayırlı ise daha
başarılı olacakları çareleri ararlar. Onlar şu ilâhî yasalara başvurmaktan daha kurtarıcı çare
bulamadılar: Oruç, namaz, kurban, Allah Tealâ'ya yalvararak dua etmek, itaatle, huşu ile
ağlamak ve yalnızca O'ndan sıkıntılarını gidermesini, astrolojik hükümlerin gerektirdiği sı-
kıntı ve belaları defetmesini istemek. Onlar, niyet, samimiyet, ince bir kalp, ağlama, yakarma
ve tövbe ve inâbet ile Allah'a yalvardıklarında, korkularını savacağından, imtihan oldukları
şeyleri ortadan kaldıracığından, tövbelerini kabul edeceğinden, onları affedeceğinden, du-
alarını kabul edeceğinden ve istediklerini bahşedeceğinden hiç şüphe etmiyorlardı. Onlar
bu dua, tesbihat ve okuma esnasında *el-Muhzin* (hüzünlendirici) denilen müzikal melodiler
kullanırlardı. Bu müzik, işitildiğinde kalpleri inceltir, gözleri yaşartır, kişiye geçmiş günah-
larından dolayı pişmanlık hissi verir, gönülleri samimileştirir ve kalpleri onarır. İşte bu, filo-
zofların müzik sanatını ortaya koymalarının, namazlarda, dualarda, kurbanlarda ve mabed-
lerde kullanmalarının sebeplerinden biridir.

Onlar aynı zamanda *el-Müşecci'* (cesaretlendirici) denilen başka bir makam ortaya koy-
dular. Kişiye atılganlık ve sesaret veren bu makamı kavga ve savaşlarda askerlerin komutan-
ları kullanırdı. Diğer yandan hastanelerde seher vakitleri kullanılan bir makam icat ettiler;
bu makam hastaların hastalıklarını ve acılarını hafifletirdi, rahatsızlığın şiddetini kırar, hasta
ve düşkünlerin bir çoğuna şifa olurdu. Aynı zamanda matemlerde, kederli ve hüznü hal-
lerde, musibetlerde kullanılan ve kişileri taziye eden, musibetlerin acısını dindiren, özlem
gideren ve hüznü hafifleten başka bir makam daha icat ettiler. Diğer yandan hamallar, in-
şaatçılar, denizciler, kayakçılar gibi zor işlerde ve zenaatlarda çalışanlar için de nefislerini
dinlendirecek, bedenlerindeki ağırlığı hafifletecek ayrı bir makam icat ettiler.

Ayrıca düğünlerde, ziyafetlerde sevinç, lezzet ve mutluluk veren ve günümüzde de bili-
nen başka makamlar ortaya koydular. Bu sanat aynı zamanda hayvanlar için de kullanılabilir.
Mesela deve güdenler develeri sefer esnasında ve gece karanlığında sevk ve idare etmek,

hareket halindeyken onları dinç tutmak ve yüklerinin ağırlığını hafifletmek amacıyla müziği kullanmışlardır. Mesela koyun, inek ve at güdenler hayvanları suya götürmek ve su içirmek için ıslık çalmışlardır. Hayvanların özleyip çiftleşme heyecanı duyduğu durumlar ve bol süt sağılması için müzik makamlarını kullanmışlardır. Ceylan, keklik, kedi ve diğer kuş türlerini avlayanlar, gece karanlığında bu hayvanları tuzağa çekerek elleriyle yakalarken makamlar kullanmışlardır. Anneler çocuklarının ağlamalarını susturmak ve uyutabilmek için makamlar kullanmışlardır. Anlattıklarımızdan ortaya çıkmaktadır ki milletlerin her biri müzik sanatını kullanmış ve işitme duyusu olan her canlı müzikten tat almıştır. Diğer sanatların cisimsel maddelerde tesirleri çok olduğu gibi, Müzik sanatının da ruhani nefislerde tesiri çoktur. O zaman şimdi diyoruz ki, Mûsikî ğınadır (nağme), musikişinas muğannidir, müzik aleti çalgıdır, ğına ise ahenkli (uyumlu) melodilerdir. Lahn ardı ardına gelen nağmelerdir. Nağmeler, ölçülü seslerdir. Ses, cisimlerin havada birbirleriyle çarpışması sonucu oluşan vuruşlardır. Nitekim biz bunu *Hisseden ve Hissedilen Risâlesi (Risâletü'l-hâss ve'l-mahsûs)* isimli risâlemizde açıkladık, bu risâlede ise gerekli olanı açıklamaya ihtiyâç duyuyoruz.

Bölüm: İşitme Duyusunun Sesleri Duyma Niteliği

İşitme duyusunun sesleri nasıl duyduğu konusuna gelince, ey kardeşim! Bil ki sesler iki çeşittir: Hayvanî sesler, hayvanî olmayan sesler. Hayvani olmayan sesler de iki türlüdür: Doğal olanlar, yapay olanlar. Doğal sesler taş, demir, ahşap, şimşek, rüzgar ve ruhu olmayan diğer cansız cisimlerin sesleridir. Yapay sesler ise davul, boru, borazan, teller vb. sesleridir. Hayvani seslere gelince bunlar iki çeşittir: Mantıklı sesler ve mantıksız sesler. Mantıksız sesler, konuşamayan hayvanların sesleridir. Mantıklı sesler ise insanların sesleridir. İnsan sesleri ise anlamlı ve anlamsız diye ikiye ayrılmaktadır. Anlamsız sesler gülme, ağlama ve haykırma sesleridir ve bu seslerde hece yoktur. Anlamlı sesler ise heceleri olan kelimeler ve sözlerdir. Bu seslerin tamamı, atomların (*hacim*) havada çarpışmasından oluşan vuruşlardır. Bu, havanın letafetinin şiddeti, cevherinin hafifliği ve cisimlerin iç içe olduğu parçalarının hareket sürati dolayısıyladır. Bir cisim diğerine çarptığında, aralarındaki hava çekiliverir. Birbirlerini iterler ve tüm yönlere dalga halinde yayılırlar. Bu hareketinden dairesel bir şekil ortaya çıkar. Camcının şişirdiği cam balonu gibi genişler. Her genişlemesinde hareketi ve dalgası zayıflar, nihayet azalır ve yok olur. Havanın bu dalgalanması, orada bulunan insanlar ve kulağı olan hayvanların beyninin arka kısmında bulunan işitme kanallarına girer ve orada dalgalanmaya devam eder. İşte bu işitme gücü, bu hareket ve değişimden dolayı hissedilir.

Bil ki, bütün seslerin aksine sesin nitelikli bir nağmesi ve ruhani bir şekli vardır. Cevheri yüce ve unsuru latif olan hava, her bir sesi şekli ve sıfatıyla taşımaktadır. Birbirleriyle karışmasın, şekli bozulmasın ve beynin önünde yer alan hayal gücüne varabilsin diye, hava, onları işitme gücü esnasında gidebileceği en uzak yere ulaşana kadar korur. “*Ve size kulaklar, gözler ve kalpler verenin takdiridir; ne kadar da az şükrediyorsunuz!*”³ Seslerin mahiyetini, havanın taşıma durumunu ve işitme gücününün nasıl anlaşılacağını anlatmayı bitirdiğimize göre şimdi de cisimlerin birbirleriyle çarpışmasından sesin türlerinin nasıl ortaya çıktığını anlatalım. Diyoruz ki, yumuşak ve nazik bir şekilde çarpışan iki cismin hiçbirinden herhangi bir ses duyulmaz. Çünkü havanın aralarından yavaş yavaş çekilmesiyle herhangi bir

3. Tümü olmasa da, Mülk, 67/23 ve Secde, 32/9. ayetlerin bir kısmı böyledir.

mek amacıyla müziği
ürmek ve su içirmek
durumlar ve bol süt
ve diğer kuş türlerini
akalarken makamlar
utabilmek için ma-
tlerin her biri müzik
tır. Diğer sanatların
hani nefislerde tesiri
s muğannidir, müzik
a gelen nağmelerdir.
ası sonucu oluşan vu-
ss ve'l-mahsûs) isimli
uyuyoruz.

gi
eşim! Bil ki sesler iki
r de iki türdür: Do-
gar ve ruhu olmayan
a, teller vb. sesleridir.
sesler. Mantıksız ses-
sesleridir. İnsan sesleri
ağlama ve haykırma
elimeler ve sözlerdir.
vuruşlardır. Bu, ha-
parçalarının hareket
ekiliverir. Birbirlerini
bir şekil ortaya çıkar.
eti ve dalgası zayıflar,
sanlar ve kulağı olan
e orada dalgalanmaya
dilir.

bir şekli vardır. Cev-
naktadır. Birbirleriyle
varabilsin diye, hava,
rur. "Ve size kulaklar,
Seslerin mahiyetini,
latmayı bitirdiğimize
nasıl ortaya çıktığını
nin hiçbirinden her-
mesiyle herhangi bir

ses ortaya çıkmaz. Ses ancak cisimlerin şiddetle ve hızla çarpışması esnasında ortaya çıkar. Çünkü bu durumda hava aniden fırlayır. Hareketinden dolayı süratle altı yöne dalgalanır ve sesi oluşturur ve bu ses bir önceki bölümde anlattığımız üzere, iştilir. Büyük cisimler çarpıştığında, daha çok hava dalgalandığı için sesleri de yüksek olur. Cevherleri aynı, ölçüleri aynı, şekilleri aynı olan her iki cisim çarpıştığında sesleri de eşit olur. İkisinden birinin içi boş olması halinde, sesi de yüksek olur. Çünkü içerden ve dışarıdan çok hava çarpışır. Pürüzsüz cisimlerin sesleri de ortak yüzeyler ve hava arası pürüzsüz olduğu için pürüzsüz olur. Sert cisimlerin sesleri de ortak yüzeyler ve hava arası sert olduğu için sert olur. Kap-kacak, maşrapa ve testiler gibi katı ve içi boş olan cisimlere vurulduğunda uzun süreli tınlar; çünkü içlerindeki hava, susana kadar devamlı ve defalarca yankılanır. Eğer bunlardan daha geniş -cisimler- olursa; hava içerde ve dışarıda daha çok çarpışacağı için daha büyük ses çıkar. Uzun borazanların sesi de büyük olur; zira hava uzun mesafeden geçerken daha çok çarpışır ve dalgalanır. Akciğerleri büyük, boğazları uzun, burun delikleri ve avurt içleri geniş olan hayvanların sesleri de gür olur; çünkü daha çok hava çekerler ve bunu daha şiddetli salarlar.

Buraya kadar anlattıklarımızdan, sesin büyüklüğünün ses veren cisimlerin büyüklüğü, çarpma şiddeti ve havanın buradan etrafa dalgalanmasına bağlı olduğu anlaşılabilir oldu. O halde diyoruz ki:

Seslerin en büyüğü gök gürültüsüdür. Bunun ortaya çıkış sebebini *Meteoroloji Risâlesi*'nde (*el-Âsârul-'ulviyye*) anlatmıştık. Fakat burada da gerekli olanı anlatmak zorundayız. Onun oluş sebebi şöyledir: Denizlerden ve karalardan yükselen iki buhar, havada yükselip karışınca, nemli olan buhar duman olan kuru buharı kapsar, şiddetli soğuğun (zemherir) bünyesinde de yağ ve kuru olan buharlar vardır. Nemli buharın içinde kuru buhar sıkışır ve tutuşur; çıkmak ister. Nemli olanı söküp atar ve onu yakar. Ateşin hararetini ihtiva eden nemli şeylerin patlayıverdiği gibi, bu kuru dumanın sıcaklığından dolayı nemli buhar patlayır. Bundan dolayı havada bir vuruş sesi oluşur ve tüm yönlere dağılır. Bu kuru dumanın çıkışından dolayı bulutların içerisinde şimşek denilen bir ışık çakar. Bu, yanan bir lambadan söndürüldüğünde çıkan dumanın oluşu gibidir. Sonra söner. Bu nemli buhardan bulutların boşluğunda bir şey erir gider ve bir kokuya dönüşür; bulutların ve sislerin içinde döner durur, çıkmak ister, gaz (yellenme) durumu ve şişkinlik olduğunda nasilki insan karın boşluğundan bir guruldama ve ekolu sesler duyarsa aynen öyle sesler iştilir. Belki de bulutlar aniden bir defada yarılıverir ve bu koku çıkar. Ondan "yıldırım" denilen şiddetli ses ortaya çıkar. Bu, gök gürlemesinin oluş şekli ve sebebidir. Rüzgar sesleri ve bunların oluş sebeplerine gelince gelirse: Rüzgarlar, havanın doğu, batı, kuzey, güney, üst ve alt taraflarda dalgalanmasından başka bir şey değildir. Hareketi ve sürüklenmesi esnasında dağlara, duvarlara, ağaçlara ve bitkilere çarptığında onlarla iç içe geçer ve bundan eko, tını gibi çeşitli ses türleri ortaya çıkar. Bütün bunlar, çarpılan cisimlerin büyüklüğü, küçüklüğü, şekilleri ve boşluklarıyla ilgilidir ve açıklamalar bu şekilde uzar gider.

Akışı, dalgalanması ve cisimlerle çarpışması durumunda suların seslerine geçelim. Hava, cevherinin letafeti ve unsurunun akışı sebebiyle tamamen iç içe geçmiştir. Bu sesler ve türleri, rüzgarlar konusunda anlattığımız sebepler çerçevesinde oluşur. Akciğeri olan hayvanların sesleri, ses türlerinin farklılığı ve nağmelerinin çeşitleri, boynunun uzunluğu ve kısalığı, boğazlarının genişliği ve hançerelerinin yapısı, havayı güçlü solması, nefeslerini burun deliklerinden ve ağızlarından kuvvetli vermesine göredir; bu konu uzar gider. Büyük eşek arı-

ları, çekirgeler, cırcır böcekleri vb. akciğerleri olmayan hayvanların sesleri şöyle çıkar: Hava, hızlı ve hafif olan iki kanatlarıyla hareket eder ve bundan ud tellerinin hareketinden -oluşan ses gibi- çeşitli sesler ortaya çıkar. Çeşitleri, türlerinin -ses- farklılıkları, kanatlarının inceliği, kalınlığı, uzunluğu, kısalığı ve hareketlerinin hızına göredir. Balık, yengeç, kaplumbağa vb. dilsiz hayvanlara gelelim. Bunlar dilsizdir, akciğerleri ve kanatları da yoktur. Bu seslerin farklılığı, kurulukları ve katlıklarının şiddetine, büyüklük, küçüklük, darlık, genişliklerine, içlerinin boş olması, kubbeli olması, delikli olması gibi şekillerinin cinslerine göredir. Yeri geldiğinde bunu açıklayacağız.

Davullar, borazanlar, büyük davullar, defler, zurnalar, üflemeli çalgılar, udlar vb. ses elde etmek için yapılmış aletlerin sesleri de imalatta kullanılan malzemenin cevheri, şekilleri, büyüklük, küçüklük, uzunluk, kısalık, iç boşluğunun genişliği, deliklerinin darlığı, tellerinin inceliği ve kalınlığı, ayrıca icracısının çalmasına göredir.

Biz bu sanatı bir yönüyle açıklamak zorundayız; çünkü bu risâledeki amaçlarımızdan biri uyumlu melodiler ve ölçülü nağmeler demek olan mûsikînin mahiyetini açıklamaktır. İşte bu ğınadır. Anlattıklarımızdan ortaya çıkmıştır ki, ğına (şarkı/türkü), uyumlu melodilerdir. Melodi ise ölçülü seslerdir. Ölçülü sesler ancak aralarında peşpeşe sükûnlar (*duruşlar*) olan kesintisiz hareketlerden oluşmaktadır. Öncelikle hareket ve sükûnun ne demek olduğunu anlatalım: Hareket ikinci bir zaman içerisinde bir mekandan diğer mekana gerçekleşen geçiştir. Sükûn ise bunun tam tersidir; yani ikinci zaman içinde birinci mekandaki duruştur (*vukûf*). Hareket iki çeşittir: Süratli ve yavaş. Süratli hareket mesafeye kısa zamanda ulaşan harekettir. Yavaş ise aynı zaman içerisinde mesafeye daha uzun zamanda ulaşan harekettir. Arasında sükûn zamanı olmayan iki hareket, hareket sayılmaz. Sükûn, hareket edenin içerisinde herhangi başka bir hareket yapamayacağı bir zamanla ilk yerde yaptığı duruştur. İhtiyacımız olan bilgiyi verdiğimizize göre şöyle devam edelim: Sesler nitelik olarak sekiz çeşittir. Her iki türün tamlama türünden birer karşılığı vardır; büyük-küçük, süratli-yavaş, tiz-pest, parlak-sönük olarak. Birbirini tamamlayan büyük-küçük seslere örnek olarak; davul seslerini verebiliriz. Mesela, tören davulları *el-mehânîs*⁴ davullarına ilave edildiğinde -ses-güçlü (büyük) olur. Bununla birlikte küçük davullar katıldığında -ses- zayıf (küçük) olur. Mesela, kös sesleri, gökgürültüsü ve yıldırımlara katıldığında -ses- zayıf (küçük) kalır. Büyük davul olan kösler borazanlar eşliğinde Horasan geçitlerinde vurulduğunda sesi fersah fersah ötelere duyulur. Seslerin büyüklüğü ve küçüklüğü birbirlerine ilave edilmeye göre değişmektedir. Seslerin süratli ve yavaş olması ise, vuruşlar arasındaki sükûn zamanlarının birbirine göre kısa olmasındandır. Mesela çamaşırcıların tokaç sesleri ve demircilerin vuruş sesleri, pirinççilerin ve kireççilerin dövme seslerine göre daha süratlidir; bu sesler ilkinde göre daha yavaş, kayıkçıların kürek seslerine göre daha süratlidir. Bu çerçevede seslerin yavaş veya süratli olması da birbirine göre değişmektedir. Tizlik ve pestliğe (kalınlık) gelince bu ise mesela -uddaki- *zîr* (4. en tiz tel) teli *mesnâya* (3. Tel) göre, *mesnâ mislese* (2. Tel) göre, *misles* teli ise bam (1. Tel) teline göre daha tizdir. Tam aksine bam mislese, misles mesnâya, mesnâ zir teline göre daha pest (kalın) olur. Aynı şekilde her bir telin boş (açık) hali, perde bağına göre daha kalındır. Yani seslerin kalınlığı veya tizliği de birbirine göre değişmektedir. Seslerin sönük veya parlak olması konusunu daha önce anlatmıştık. Sesler sayı (*kemmiyyet*)

4. *Mehânîs*, kadınlara özenen erkekler için kullanılan bir sıfattır. Metnin akışından bunların oluşturduğu bir grup ve eğlenirken çaldıkları davul anlaşılmaktadır.

sesleri şöyle çıkar: Hava, hareketinden -oluşan sesler, kanatlarının incelik, yengeç, kaplumbağa sesi da yoktur. Bu seslerin tizlik, darlık, genişliklerine, ses türlerine göre. Yeri

sesler, udlar vb. ses elde edilenin cevheri, şekilleri, seslerinin darlığı, tellerinin

sesleri amaçlarımızdan biri olarak açıklanmaktadır. İşte bu, uyumlu melodilerdir. Sükûnlar (*duruşlar*) olan seslerin ne demek olduğunu anlamak için mekana gerçekleşen geçiş mekandaki duruştur ve kısa zamanda ulaşan zamanda ulaşan hareket- Sükûn, hareket edenin yerde yaptığı duruştur. nitelik olarak sekiz çeşitli küçük, süratli-yavaş, tizlere örnek olarak; davul ilave edildiğinde -ses- zayıf (küçük) olur. zayıf (küçük) kalır. Bütünleştiğinde sesi fersah ilave edilmeye göre sesli sükûn zamanlarının tiz ve demircilerin vuruşları; bu sesler ilkinde göre çerçevede seslerin yavaşlığı (kalınlık) gelince bu *mesnâ mislese* (2. Tel) göre, mislese, misles mesnâya, sesin boş (açık) hali, perde iline göre değişmektedir. Sesler sayı (*kemmiyyet*)

seslerin oluşturduğu bir grup ve

olarak muttasıl (*bileşik*) ve munfasıl (*ayrık*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muttasıl, vuruş hareketleri arasında hissedilir bir zamanın olduğu seslerdir; tel vuruşları ve zahme (kudüm çalınan sopalar) ikaları (ritim kalıpları) gibi. Üflemeli sazlar, neyler, debdebler, su dolapları ve tekerlekli dolap vb. sesler muttasıl seslerdir. Muttasıl sesler ikiye ayrılır: Tiz ve pest. Üflemeli sazlar ve neylerin iç boşluk ve delikleri daha geniş olanlarının sesleri daha pest olurken, daha dar olanların sesleri daha tiz olmaktadır. Diğer açıdan delikleri ile üfleme yeri daha yakın olanlarının sesi daha tiz, uzak olanlarının sesi daha pest olur.

Bölüm: Seslerin Uyumu ve Uyumsuzluğu

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi kendisinden bir ruhla desteklesin! Bil ki, kalınlık, uzunluk, gerginlik bakımından eşit olan tellere tek bir vuruş yapıldığında eşit (aynı) olurlar. Tellere uzunluğu eşit olup kalınlık farklı olduğunda kalın sesler daha kalın, tiz sesler daha tiz olur. Uzunluk ve kalınlıkta eşit; gerginlikte farklılık olursa, gergin sesler tiz olur, gevşek sesler kalın olur. Uzunluk, kalınlık ve gerginlikte eşit olur da vuruş farklı olursa bu en şiddetli vuruş ve en yüksek ses olur.

Bil ki, tiz ve pest sesler birbirinin zıddıdır. Bununla birlikte uyumlu bir oran üzere bir araya getirilir (*te'lîf*), imtizâc eder ve birlik sağlarlarsa ölçülü bir melodi olur ve kulaklara hoş gelir, ruhlar ferahlar ve nefisler mutlu olur. Şayet belirli bir oran üzere olmazsa uyumsuz olur ve farklılık arz eder. Birlik sağlanamaz, kulaklar bundan haz alamaz; bilakis nefisler bundan nefret eder ve tiksindir. Ruhlar bunu kabul etmez. Tiz sesler ise sıcaktır ve kalın sıvı cevherli mizacı ısıtır ve sakinleştirir. Kalın sesler ise soğuktur ve kuru-sıcak sıvı cevherli mizacı nemlendirir. Kalın ve tiz arası mutedil sesler ise, mutedil olan sıvı cevherli mizacı -itidâl üzere olsun diye- kendi hali üzere muhafaza eder. Uyumsuz olan şiddetli sesler, aniden ve bir defada kulaklara ulaşırsa, mizac bozulur ve itidâlden uzaklaşır; hatta ani ölüme sebep olabilir. Bu meyanda Yunanlar'ın kullandığı el yapımı bir alet vardı ve onlar savaşlarda düşmanları korkutmak amacıyla bunu kullanırlardı. Bu aleti üfleyenler, bu ses esnasında kulaklarını tıkırlardı. Mutedil, uyumlu ve güzel sesler ise, vücuttaki sıvı cevherleri güçlendirir, tabiatları ferahlatır, ruhlar bundan lezzet alır ve nefisler bununla mutlu olurlar.

Bölüm: Mizacıların Seslerden Etkilenmesi

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi kendinden bir ruhla desteklesin! Bil ki, bedenlerin mizacıları çeşitli olduğu gibi hayvan tabiatlarının da birçok çeşidi vardır. Her mizacın, her tabiatın uyumlu olduğu ve sayısını ancak Allah'ın bildiği birçok melodi ve makam vardır. Anlattığımız ve tanımladığımız şeylerin doğruluğuna ve gerçekliğine delil şudur: Şöyle bir düşünürsen, birçok milletin lezzet aldığı ve hoşlandığı melodilerden, başka milletlerin hoşlanmadığını ve hiçbir tat almadığını görürsün. Buna Deylemliler, Türkler, Araplar, Ermeniler, Zenciler, İranlılar, Rumlar vb. dilleri, tabiatları, ahlâk ve adetleri farklı milletleri örnek olarak verebiliriz. Aynı şekilde tek bir milletin içindeki kavimler arasında birinin hoşlandığı melodilerden diğerlerinin hoşlanmadığına, bu melodilerden haz almadıklarına şahit olursun. Hatta bir insanın dahi bazı zamanlar hoşlandığı melodiden farklı bir zamanda hoşlanmadığını ve mutsuz olduğunu görürsün. Yine aynı şekilde bu durumun onların yiyecekleri, içecekleri, kokuları, giyecekleri ve sair tat, ziynet ve estetikle ilgili konularda da aynı şekilde farklı olduğunu tespit edersin. İşte bütün bunların

sebebi sıvı cevherlerin, tabiatların, bedenlerin, zaman ve mekanların değişik ve farklı olmasıdır. Biz bunun bir kısmını *Ahlâk Risâlemiz*'de (*Risâletü'l-ahlâk*) anlatmıştık.

Bölüm: Makamların Esasları Ve Kuralları

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi kendinden bir ruhla desteklesin! Bil ki, her bir milletin biri diğerine benzemeyen müzik makamları, sesleri ve melodileri vardır. Bunların sayıları, ancak bu milletleri yaratan ve onları farklı renkler, diller ve ahlâklar üzere şekillendiren Allah-u Tealanın bilebileceği kadar çoktur. Fakat biz burada sadece müziğin teorisini ve vesair şeyleri oluşturan makamların esaslarını anlatmak istiyoruz. Müzik, makamlardan, makam ise melodilerden, melodiler ise vuruşlar ve îkâlardan oluşmaktadır. Ki -îkâların- asılları, hareke ve sükündür. Nitekim şiirler mısralardan, mısralar *tefile*'lerden, tefileler sebeb, vetid ve fâsılalardan oluşmaktadır ki bütün bunların asılları harekeli ve sâkin harflerdir. Biz bunları *Kitâbü'l-arûz*'da anlattık. Aynı şekilde sözler kelimelerden, kelimeler isim, fiil ve edatlardan oluşmaktadır; tamamı ise harekeli ve sâkin harflerden meydana gelmektedir. Ki biz bunu *Kitâbü'l-mantık*'da anlattık. Bu ilmi incelemek isteyen birisinin öncelikle *nahv*⁵ ve *arûz* ilimlerini bilmesi gerekir hatta olmazsa olmazdır. *Mantık Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-mantık*) ilk başlayanlar ve öğrenciler için gereken şeyleri anlattık. Müzik kuralları, şiirin ölçüsü ve kanunları demek olan *arûz* esaslarına çok benzediği için şimdi *arûzun* esaslarını anlatacağız:

Arûz, şiirin ölçüsüdür. Bununla *müstevâ* (uyum, düzen) ve *münzahif* (zihaf edilmiş; zihaf, hafif ve sakilin ikincisine katılan değişikliktir) bilinir. Arap şiirlerinde bunlar şu sekiz vezinden (*tefile*) ibarettir: *Fe'ülün*, *mefâ'ilü*, *mütefâ'ilün*, *müstef'ilün*, *fâ'lâtün*, *fâ'ilün*, *mef'ülâtün*, *müfâ'letün*. Bunlar üç prensipten üremektedir: Sebeb, vetid ve fâsıla. Sebeb, iki harften oluşur: Biri harekeli, diğeri sâkin veya harekeli; "hel, lem" vb. gibi. Vetid, üç harften ibarettir: İki harekeli, biri sâkin; "ne'am, belâ, ecel" vb. gibi. Fâsıla ise dört harften müteşekkildir: Üçü harekeli, biri sâkin; "galebet, fe'alet" vb. gibi. Bu üç tanenin aslı sâkin bir harf ve harekeli bir harftir. İşte bunlar *arûzun* kuralları ve prensipleridir.

Mûsikî ve makamların kuralları ise üç tanedir: Sebeb, vetid ve fâsıla. Sebeb, kendisini bir sükûn -zamanının- takibettiği hareketli bir vuruştur. Örnek: "tün tün tün tün" ve daima tekrar eder. Vetid ise, kendisini bir sükûn -zamanının- takibettiği hareketli iki vuruştur. Örnek: "tünün tünün tinün tinün" ve daima tekrar eder. Fâsıla ise, kendisini bir sükûn -zamanının- takibettiği üç hareketli vuruştur. Örnek: "tennün tennün tennün tennün". Bu üç kural, melodilerin bir araya getirildiği her türlü konuda ve tüm makam dillerinin terkip edildiği konularda kanun ve esastır. Mûsikî, bütün dillerde bunlarla oluşturulur. Bu üç esastan ikili bileşimler üretildiğinde, dokuz tane ikili melodi elde ederiz: Bir vuruş ve iki vuruş, "tün tünün" gibi ve daima tekrar eder. İki vuruş ve bir vuruş, "tünün tün" gibi ve daima tekrar eder. Bir vuruş ve üç vuruş, "tün tününün" gibi ve daima tekrar eder. İki vuruş ve iki vuruş, "tünün tünün" gibi ve daima tekrar eder. Üç vuruş ve üç vuruş, "tünün tünün" gibi ve daima tekrar eder. Üç vuruş ve iki vuruş, "teninün tinün" gibi ve daima tekrar eder. Üç vuruş ve bir vuruş, "teninün tün" gibi ve daima tekrar eder. Bir vuruş ve bir vuruş ölçüsünde sükûn, işte bu esastır ve amûd (sütun, direk/dikey çizgi) olarak isimlendirilir, "tün tün tün tün" gibi ve daima tekrar eder. Bütün bunlar ikişerli melodilerdir.

5. Arapça cümle yapılarını anlatan gramer konusu, sentaks. (ç.n.)

işik ve farklı olması-
k.

l ki, her bir milletin
dır. Bunların sayıla-
r üzere şekillendiren
ziğin teorisini ve ve-
makamlardan, ma-
Ki -ikâların- asılları,
tefileler sebeb, vetid
harflerdir. Biz bun-
ler isim, fiil ve edat-
a gelmektedir. Ki biz
celikle *nahv*⁵ ve *arûz*
Risâletü'l-mantık ilk
şiiirin ölçüsü ve ka-
sıllarını anlatacağız:
(Zihaf edilmiş; zihaf,
unlar şu sekiz vezin-
ı, *fâ'ilün*, *mef'ûlâtün*,
sebeb, iki harften olu-
üç harften ibarettir:
arften müteşekkildir:
n bir harf ve harekeli

ıla. Sebeb, kendisini
in tün tün" ve daima
ketli iki vuruştur. Ör-
ini bir sükûn -zama-
tennün". Bu üç kural,
erinin terkip edildiği
r. Bu üç esastan ikili
uş ve iki vuruş, "tün
gibi ve daima tekrar
ki vuruş ve iki vuruş,
tünün" gibi ve daima
eder. Üç vuruş ve bir
ölçüsünde sükûn, işte
n tün tün tün" gibi ve

Üçlüler ise on tanedir: Bir vuruş ve iki vuruş, üç vuruş, iki vuruş ve bir vuruş ve üç vuruş, bir vuruş ve üç vuruş ve iki vuruş, üç vuruş ve bir vuruş ve iki vuruş, iki vuruş ve üç vuruş ve bir vuruş, üç vuruş ve iki vuruş ve bir vuruş, bir vuruş ve üç vuruş ve bir vuruş, iki vuruş ve üç vuruş ve iki vuruş, üç vuruş ve bir vuruş ve üç vuruş, üç vuruş ve iki vuruş ve üç vuruş. Bütün bunlar vuruşlardan terkip edilen ika türleridir: Üç tanesi tek (*müfred*), dokuz tanesi ikili, on tanesi de üçlü olmak üzere toplam yirmi iki tanedir.

Bunlardan Arab mûsikisinde sekiz tür kullanılır: *es-sakîlü'l-evvel*, *el-hafîfü'l-evvel*, *es-sakîlü's-sânî*, *el-hafîfü's-sânî*, *er-remel*, *hafîfü'r-remel*, *hezec*, *hafîfü'l-hezec*. Bu sekiz cins (tür, aralık, kalıp, çeşni) esastır ve diğer melodi türleri bunlardan türer ve bunlara nisbet edilir. Aynı şekilde aruz devirlerinde de sekiz tefile vardır ve diğerleri bunlara nisbet edilir. Anlatıklarımızdan ortaya çıkan netice şudur: Tüm matematik (*riyazi*) sanatlar sekiz esasa dayalıdır ve diğerleri de bunlardan oluşturulur. Bu dört tanenin aslı birdir. Nitekim biz *Aritmetik Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-arisematîkî*) sayıların ikiden önce bir'den terkip edildiğini anlatmıştık. Aynı şekilde *Geometri Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-hendese*) noktanın aynen sayılar sanatındaki bire benzer olarak asıl olduğunu anlattığımız gibi. *Astronomi Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-usturnûmyâ*) de güneşin ve hallerinin gezegenler arasında bir gibi olduğunu anlatmıştık. *Sayısal Oranlar Risâlesi*'nde (*Risâletü'n-nisebi'l-adediyye*) de eşitlik oranının, oranlar arasında bir gibi olduğunu anlatmıştık. Bu risâlede hareketin bir, sebebin iki, vetedin üç, fâsılanın dört olduğunu ifade ettik; diğer makam ve müzikler bunlardan terkip edilir. Nitekim bir, iki, üç, dört gibi sayılar birler, onlar, yüzler ve binlerden terkip edilir. *Mantık Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-mantık*) cevherin bir olduğunu anlattık; diğer dokuz söz birlerin dokuzu gibidir: dört tanesi kalanların önüne geçmiştir, bunlar cevher, kemiyet, keyfiyet ve izâfetdir; diğerleri bunlardan türemektedir. *Madde Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-heyûlâ*) cismin cevher, uzunluk, derinlik ve genişlik demek olduğunu anlattık; diğerleri mutlak cisimden mürekkeptir. *İlkeler Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-mebâdi*) Allah'ın tüm mevcudâtı bir'den takdir ettiğini anlattık. Akıl, ikilidir; nefis, üçlüdür, heyûlâ, dörtlüdür. Diğer tabiatlar (ahlâk), küllî nefsin yaratıcı suretinden ve heyûlâdan mürekkeptir. Küllî nefis ise küllî akıldan, akıl ise Bârî'nin emriyle yaratılmıştır; onu Allah yaratmış ve tüm eşyayı potansiyel (*bi'l-kuvve*) ve pratik (*bi'l-fiil*) olarak onun içinde şekillendirmiştir. Bizim bu risâledeki amacımız, tüm sanatçılara sanatlarındaki Bârînin birliğini daha açık delillerle daha iyi anlayabilmelerini sağlamaktır. Böylelikle tüm mevcudâtın Allah'ın izni, yardımı, hikmeti ve sanatındaki inceliğiyle oluşumunu anlattık. Âlemlerin Rabbi olan Allah, en güzel yaratıcı, en merhametli ve en cömertidir.

Şimdi konumuza dönelim: Tel ve zahmenin her iki vuruşunun arasında uzun veya kısa bir sükûn zamanı olması gerekir. Bu vuruşların devamı durumunda sükun zamanları da devam eder. Sükun zamanının kendi cinsinden olduğu konusunda ittifak eden sanatçılara göre, sükun zamanları bu hareketlerin zamanıyla eşittir, daha kısa veya daha uzun değildir. Sükun zamanları hareket zamanlarına eşit olduğuna göre, bu zamanların arasına başka bir zaman diliminin girmesi mümkün değildir. Bu durumda ilk melodiler, "birinci direk" (*el-amûdü'l-evvel*) diye isimlendirilir ki bu da daha küçüğü olmayan "el-hafîf"tir. Çünkü o, kendinden önceki ve sonraki vuruşun arasında -bir başka zamanın giremeyeceği- zamanda oluşmaktadır ve tamamı bileşik bir sestir. Sükun zamanlarının uzunluğu arada başka bir zaman girecek kadar olduğunda, bunlar "ikinci direk" (*el-amûdü's-sânî*) ve "ikinci hafif" (*el-hafîfü's-sânî*) olarak isimlendirilir. Bu sükun zamanları, bundan araya iki hareket girecek ka-

dar daha uzun olduğunda bu melodiler “birinci sakil” (*es-sakîlü'l-evvel*) olarak isimlendirilir. Bu sükun zamanları, bundan araya üç hareketten daha uzun bir zaman girecek kadar uzun olduğunda bu melodiler “ikinci sakil” (*es-sakîlü's-sânî*) olarak isimlendirilir. Anlattıklarımız ve açıkladıklarımız, kıyas ve kanun çerçevesinde elde edilen şeylerdir. Zamanımızın haneninde ve sazandelerinin uyguladığı hafif ve sakiller ise farklıdır ve bunu daha sonra anlatacağız.

Ey kardeşim! Bil ki, vuruşlar ve ikalar arasındaki sükun zamanları bu miktardan daha uzun olduğu zaman prensip, kanun ve kıyasın dışına çıkmış olur. Yani işitme zevkinin gücüyle ayırt edilememiş ve netlik kazanamamış olur. Bundaki sebep şudur: Havadaki sesler, uzun süre kulaklarda tınlamaz, gittikçe azalır ve kaybolur; bunu daha önce anlatmıştık. Aynı şekilde seslerin tınlaması (tınısı), havada devamlı kalıcı değildir, ancak kulaklarda hayali şekliyle kalır. Bir müddet sonra azalır ve yok olur. Dolayısıyla, daha önceden anlattığımız üzere, vuruşlar ve ikalar arasındaki sükun zamanları arttığında ikinci ses gelmeden birinci ses ve tınısı kulaklarda azalır. Düşünme gücü, ikisi arasındaki süreyi ölçemez, bunları ayırt edip aralarındaki uyumu bilemez. Çünkü kulaklardaki güzel tad, iki melodi arasındaki zamanların niceliğini, sükun ve hareket zamanları arasındaki uyum ve ölçüleri bilmektir. Diğer hissedilenler ve sesi hisseden ve bilen kuvvelerin hükmü de bu örnek çerçevesinde cereyan eder. Aynı şekilde göz (görme gücü) de, mekânları birbirine yakın olmadıkça görülen şeyler arasındaki uzaklıkları bilemez. Zaman uzaklığı gibi mekanlar da uzaklaştıkça, arşın, eşil, bab, kol ve parmaklar gibi geometrik aletlerle ölçüm yapamadıktan sonra göz, mesafeyi ölçemez. Biz bunu *Geometri Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-hendese*) anlatmıştık. Aynı şekilde işitme gücü (kulak), hareket zamanları arasındaki sürenin, sükun zamanları süresince uzaklaşması durumunda *tarcehârât*⁶, *şeyâhîn*⁷ ve *usturlâb*⁸ vb. gibi rasat aletleri olmaksızın bunu ölçmez. Yakınlaştığında ise kulak bunu daha iyi işitir ve zevk bunu daha iyi idrak eder. Aruzda da durum aynıdır. Vuruşlar (hareketler) arasındaki sükun zamanlarının sebebine dair anlattıklarımızdan ortaya çıkan sonuç şudur: Hareket zamanları arasındaki sükunlar zikredilen ölçüden fazla olduğu zaman (musikiyle ilgili) prensip ve kanunun dışına çıkmış olur. Diğer bir sebep de şudur: Bir melodi (nağme) kulağa ulaştığında onun oradaki sesi, ancak kendi cinsinden olan melodilerin üç vuruş zamanı ölçüsünden sonra azalmaya başlar. Her iki vuruş arasında her birinin sükun zamanı vardır. Tamamı sadece sekiz zamandır. Şu şekilde: “ah ah ah”; “â” sâkin alâmeti, “h” ise hareke alâmetidir. Hareke ve sükun zamanları ve bunlar arasındaki uyum ve uzaklığı bitirdiğimize göre şimdi de sesli âletlerin durumundan, nasıl yapıldıklarından ve tamirlerinden (*ıslâh*) ve bunların tam ve mükemmel olanlarından biraz bahsetmek istiyoruz.

Bölüm: Sazlar ve Bunların Düzene Konulması (Islâh)

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi kendinden bir ruhla desteklesin! Bil ki, filozoflar (hikmet sahibi bilginler/*hakîm*, *erbâb*), müzikal melodilerin ve mûsikî makamların icrası için şekilleri sanat eseri olan birçok müzik enstrümanı ve aleti yapmışlardır. Davullar, defler, neyler, sanclar, mizmarlar, zurnalar, düdükler, silbâb, şevâşil, udlar, tanburlar, çeng, rebab, mi'zefler, orglar, armonikalar vb. Fakat filozofların (*hakîm*) icat ettiği bu sazların en mükemmeli ve

6. Bardak ve fincana benzeyen bir âlettir.

7. Ölçünün sütunu.

8. Yunanca olan bu kelime, güneş ve yıldızların ölçümünde kullanılan bir aleti ifade eder.

olarak isimlendirilir. girecek kadar uzun rilir. Anlattıklarımız amamızın hanena sonra anlatacağız. bu miktardan daha işitme zevkinin gü- tur: Havadaki sesler, ce anlatmıştık. Aynı ak kulaklarda hayali nceden anlattığımız ses gelmeden birinci çemez, bunları ayırt elodi arasındaki za- lileri bilmektir. Diğer çerçevesinde cereyan dıkça görülen şeyler klaştıkça, arşın, eşil, ra göz, mesafeyi öl- Aynı şekilde işitme iresince uzaklaşması maksızın bunu ölçe- ri idrak eder. Aruzda sebeline dair anlat- sükunlar zikredilen a çıkılmış olur. Diğer aki sesi, ancak kendi ya başlar. Her iki vu- andır. Şu şekilde: “ah zamanları ve bunlar durumundan, nasıl el olanlarından biraz

en güzeli ud diye isimlendirilen sazdır. Şimdi bu sazın yapımı, düzene konulması, kullanımı, tellerinin melodileri arasındaki oranın niceliği (sayısı), uzunluğu, genişliği, kalınlığı, inceliği, vuruşları konusunu, matematiksel sanatların âdabını araştıranlara ve felsefi ilimleri öğrenenlere bir uyarı olsun diye mukaddime kâbilinden biraz anlatmaya ihtiyaç duyuyoruz. Tamamı Sâni-i olan Allah'a işaret eden bu sanatların hikmet ve inceliklerini felsefe öğrenenlere ve matematiksel sanatları araştıranlara açıklıyoruz. Bârî, sanatkârları yarattı ve onlara ilk sanatları, hikmetleri, bilgileri ve ilimleri ilham etti. Allah hâkimlerin en erbâbı ve her şeyi en güzel surette yaratandır.

Fakat önce bu sanatın ustalarının ne dediğinden başlayalım. Denilmiştir ki, bütün sanatlarda ehlinden yardım isteyiniz. Biz de deriz ki, bu sanatın ustaları şöyle dediler: Ud diye isimlendirilen bu âletin yapılması için uzunluğu, genişliği ve derinliği uygun oranda bir ahşap edinilmesi gerekir. Uzunluğunun genişliğine göre $1+1/2$ oranında, derinliğinin yüzeyinin yarısı ölçüsünde, udun boynunun uzunluğunun çeyreği oranında, yapraklarının (sırt) hafif ağaçtan donanmış ve incecik, kapağının vurulduğunda tınlayan hafif sertlikte bir ağaçtan ve ince olması gerekir. Kalınlığı birbirine göre değişen ama en iyi oran üzere dört tane olması gerekir. Bam teli *mislesten* bir kat kalın ve $1+1/3$ oranında, *misles* teli *mesnadan* bir kat kalın ve $1+1/3$ oranında, *mesna teli* zir telinden bir kat kalın ve $1+1/3$ oranında olması gerekir. Bam teli 64 ipek tel, misles 48 ipek tel, mesna teli 36 ipek tel, zir 17 ipek telden sarılması gerekir. Sonra bu teller sazın yüzeyine gerilir ve köprüye bağlanır. Başları ise burguluktaki burgulara bağlanır. Bu durumda boyları eşit olmaktadır. İncelik ve kalınlıklarının “sed, mah, lev, kez” üzere farklı olması gerekmektedir. Bir telin uzunluğu eşit dört parçaya bölünür ve klavye tarafındaki üçüncü çeyreğe serçe parmak perde bağı bağlanır. Sonra telin başından itibaren uzunluğu eşit bir şekilde dokuza bölünür ve udun klavye tarafındaki dokuzuncusuna işaret parmağı perde bağı bağlanır. Telin işaret parmağı baskısından köprüye kadar olan uzunluğu dokuz eşit parçaya bölünür ve yüzük parmağı perde bağı dokuzuncuya bağlanır. Bu işaret parmağı baskısından sonra gelen serçe parmak baskısının hemen üstüdür. Sonra serçe parmak baskısında köprüye kadar olan uzunluk sekiz eşit parçaya bölünür ve buna orta parmak perdesi bağlanır. Bunun ve yüzük parmağı baskısının arasında bir nokta kadar yer vardır. Ki bu serçe parmak ve köprü mesafesinin $1/8$ 'i oranındadır. Bu durumda orta parmak sesinin serçe parmak sesine oranı onun bir katı kadardır. Geriye telin üst kısmı kalır. Buna göre orta parmak perdesinin bağlandığı yer, işaret ve yüzük parmağı arasında kalmaktadır. Udun ayarlanması (*ıslâh*), tellerinin oranı ve perde bağlarının yerleri işte budur.

Seslerin ayarlanması ve bunlar arasındaki oranların nasıl ayarlanacağına gelince: Önce zir teli uzatılır, kesintiye uğramayacak ve kopmayacak şekilde bağlanır ve gerdirilir. Sonra mesna teli zir telinin yukarisına uzatılır, bağlanır ve gerdirilir. Sonra serçe parmak zir telinin boş vurulduğu sese ulaşana kadar bağlanır. İki eşit ses duyulduğunda eşitlenmiş -yani akort edilmiş- olurlar. Aksi halde, eşit oluncaya (aynı sesi verinceye) kadar mesna teli gerilir veya gevşetilir. Sonra misles uzatılır, gerdirilir ve serçe parmak ile bağlanır, iki eşit ses duyulana kadar mesna teli boş vurulur. Aksi halde sesler eşitleninceye ve iki sesin nağmesi tek bir nağme imiş gibi duyuluncaya kadar gerdirme ve gevşetme işlemi artırılır (ikisinin sesi bir olana kadar akort edilir). Sonra misles teli uzatılır, gerilir, serçe parmakla bağlanır, iki sesin nağmesi tek bir nağme imiş gibi duyuluncaya kadar mesna teli boş vurulur. Sonra bam teli uzatılır, gerdirilir ve serçe parmağıyla bağlanır ve misles teli boş vurulur. İki sesin nağmesi tek bir nağme

imiş gibi duyuluncaya kadar (ikisinin sesi bir olana kadar) eşitlenir -yani akort edilir-. Teller bu şekil üzere akort edildiğinde; her bir telin boş vurulduğu halinin kalınlık ve incelikte serçe parmak baskılarına oranla -birbirlerinin- $1+1/3$ oranında olduğu görülür. Ayrıca her bir telin boş halinin altındaki telin serçe parmak baskısıyla elde edilen sesle eşit olduğu görülür. Aynı zamanda her bir telin işaret parmağı baskısıyla elde edilen sesinin bir altındaki telin boş haliyle eşit olduğu görülür. Ayrıca her bir telin boş halinin altındaki telin işaret parmağı baskısı olan üçüncünün katı olduğu tespit edilir. Aynı zamanda her bir telin işaret parmağı baskısının yüzük parmağı baskısıyla $1+1/8$ oranında olduğu görülür. Aynı şekilde her bir telin orta parmak baskısının serçe parmak baskısıyla $1+1/8$ oranında olduğu görülür. Özetle tüm tellere ve perde bağlarına ait nağmelerinin birbirleriyle (düzgün) oranları vardır. Ancak bu oranların bir kısmı üstün (çok uygun) iken bazıları böyle değildir. Üstün oranlar içerisinde iki sesin eşit olanı, kalın sesin tiz sesin aynısı olanı, $1+1/3$ veya $1+1/4$ veya $1+1/8$ oranında olanı vardır. Bu teller bu oranlar üzere akortlanır ve peşpeşe uyumlu hareketler başladığında, ortaya birbirleriyle uyumlu -ahenkli- sesler çıkmaya başlar; ince sesler hafif, kalın sesler sakıl olur. Daha önce anlatılan kompozisyonlar çalınmaya başladığında, yani kalın sesler için sakiller, ince sesler için hafifler kullanıldığında bu aynı bedenlerle ruhların bütünleşmesi gibi olur. Aralarında birlik olur, uyum sağlarlar ve böylelikle makam ve müzik olarak duyulurlar. Bu konumda bu tellerin vuruşları kalemler gibidir; ince sesle harfler gibidir; makamlar da kelimeler gibidir; mûsikî ise sözler -cümleler- gibidir; -sesleri- taşıyan hava kırtasiye (*kağıtlar*) gibidir; bu sesler ve makamların içerdiği manalar ise bedenlerdeki ruhlar gibidir. Bu sesler ve makamların içerdiği manalar kulaklara ulaştığında tabiatlar bunlardan tat alır, ruhlar bunlarla ferahlar, nefisler bunlarla mutlu olur. Zira bunların arasındaki hareke ve sükunlar, bu esnada zamanlar için birer ölçüt, onlar için birer ölçek, felekî şahısların hareketleri için de bir anlatım olur. Nitekim yıldız ve gezegenlerin hareketleri, bileşik ve ahenklidir; aynı zamanda asırlar için birer ölçü ve ölçüttür. Zaman, bunlarla eşit ve mutedil bir şekilde ölçüldüğünde, bunların sesleri gezegen ve yıldızların hareketlerinden -ortaya çıkan- seslere benzerler ve uyumlu olurlar. Bu esnada kevn ve fesâd âlemindeki cüz'î nefisler, gezegenler âleminin sevincini ve orada bulunanların lezzetlerini tadarlar. Şu ortadadırki bunlar- duygular-, en güzel haller, en nefis tadlar ve daimi bir sevinçtir. Zira bu sesler tertemizdir, bu makamlar daha hoştur, bu cisimler daha güzel terki edilmıştır, daha uyumludur, cevheri daha saftır. Hareketlerinin düzeni daha güzeldir. Uyum kompozisyonları daha iyidir. Kevn ve fesâd âlemindeki cüz'î nefis, felekler âleminin hallerinin bilgisine sahip olduğunda, anlattıklarımızın hakikatine vakıf olduğunda, buralara yücelmeye ve geçmiş zamanlarda geçmiş milletlerden kurtulmuş nefislerden kendi türlerinin çocuklarına katılmaya özlem duyar. Şayet birisi, "gezegen, beşinci tabiat; cisimlerinin nağmeleri ve sesleri olması doğru değildir" derse, bilsin ki, gezegenin beşinci tabiat olması, tüm sıfatlarda cisimlerine muhalif olmasını gerektirmez. Zira onlardan ateş gibi aydınlatıcı olanlar vardır, onlar yıldızdır; billur gibi şeffaftır, onlar gezegendir; ayna yüzeyi gibi pürüzsüzdür, o ayın hacminindedir; hava gibi aydınlık ve karanlık olur, o ayın gezegeni ve utaridin gezegenidir. Yeryüzü karanlığının konisi utaride kadar ulaşır. Tamamı, tabii cisimlerin ve onlara eşlik eden feleki cisimlerin sıfatlarıdır. Bütün bunlardan ortaya çıkan netice şudur: Felek, beşinci tabiat olmakla birlikte, tüm sıfatlarda tabii cisimlere muhalif değil bilakis bazılarında muhaliftir. Ne sıcak ne soğuk ne nemlidir, bilakis kuru, yakuttan daha sert, havadan daha saf, billurdan daha şeffaf, ayna yüzeyinden daha pürüzsüz, birbiriyle teması vardır; birbirine çarpar ve sürtünür;

demir ve örs gibi zannedersin. Nağmeleri, kompozal ve uyumludur. Melodileri vezinlidir. Bunun örneğini ud tellerinin nağmelerinde ve ilişkilerinde açıkladık.

Bölüm: Gezegenlerin Hareketlerinin Ud Nağmeleri Gibi Nağmeleri

Ey kardeşim! Allah seni ve bizi katından bir ruhla desteklesin! Şunu bil ki, şayet felekî şahsiyetlerin hareketlerinin sesleri ve nağmeleri olmasaydı, feleklerde yaşayanlar için mevcut işitme gücünün de bir faydası olmazdı. Onların işitme duyusu olmasa onlar, sağır, dilsiz ve kör olurlardı. Bu, cansız ve varlıkları eksik olanların (*cemâdât*) durumudur. Felsefi mantık metoduyla bürhanını sağlam bir şekilde ortaya koymuş ve delil de göstermiştir ki, semâvât ehli ve felek sâkinleri, Allah'ın melekleri ve hâlis kullarıdır. Onlar işitirler, görürler, aklederler, bilirler, okurlar ve gece-gündüz hiç durmaksızın tesbîh ederler. Onların tesbîhâtı, Dâvûd'un mabedde okuduğu Zebur'dan daha tatlı melodiler ve yüce meclislerde -çalınan- kaliteli udların tellerinden çıkan nağmelerden daha lezzetli nağmelerdir. Birisi, "Bu durumda onların koklama, tat alma ve dokunma duyuları da olması gerekir." derse, bilsin ki, koklama, tat alma ve dokunma duyuları yiyen ve içen canlılara bahşedilmiştir ki, bu duyular sayesinde faydalı zararlıdan ayrılabilirler ve helak edici aşırı soğuk ve sıcaktan bedenlerini koruyabilirler. Semâvât ehli ve felek sâkinleri ise bu şeylerden el çekmişlerdir. Onların yemeye ve içmeye ihtiyaçları yoktur, bilakis onların gıdaları tesbîhtir, içecekleri ise tehliledir,⁹ onların meyveleri düşünce, tefekkür, ilim, şuur, marifet, hissiyat, lezzet, mutluluk, sevinç ve rahattır. Açıkladıklarımızdan ortaya çıkmıştır ki; felek ve yıldız hareketlerinin güzel nağmeleri ve ehline huzur veren hoş melodileri vardır. Bu nağmeler ve melodiler oradaki basit nefislere ruhlar âleminin sevincini hatırlatır. Bu ruhlar âlemi, feleklerin de üstünde olan ve cevher yönünden felekler âleminin cevherlerinden daha yüce cevherlere sahip olan bir âlemdir. İşte bu âlem, nefisler âlemdir ve Yüce Allah'ın Kur'an'da bildirdiği üzere, tüm nimetleri cennet katmanlarında huzur ve güzel koku olan hayat evidir. Söylediklerimizin doğruluğuna delil ve anlattıklarımızın gerçekliğine bürhan şudur: Bir müzisyenin nağmeleri, oluş ve bozulmuş âlemindeki cüz'î nefislere felekler âleminin sevincini hatırlatır. Aynı şekilde felek ve yıldız hareketlerinden sadır olan nağmeler de oradaki nefislere ruhlar âleminin sevincini hatırlatır. Bilge kişiler nezdinde kararlaştırılmış önermelerden ulaşılan netice de bu şekildedir. Nitekim bu konudaki bir mukaddime şöyledir: İkincil varlıkların halleri, birincil varlıkların hallerinin taklidinden ibarettir. (Zira birincil varlıklar, ikincil varlıkların illetini teşkil ederler.) Diğer bir önerme de şu şekildedir: Feleki şahsiyetler, kevn ve fesad âlemindeki şahıslar için ilk illetlerdir, hareketleri de bu hareketler için birer sebeptir. Kevn ve fesad âlemindekilerin hareketleri aslında feleki şahsiyetlerin taklidinden ibarettir. Bunun neticesi olarak nağmeleri de onların nağmelerinin taklididir. Bunu örnekleyelim: Mesela, çocuklar oyun oynarlarken anne ve babalarını taklit ederler. Öğrenciler ve çıraklar fiil ve sanatlarında hocalarının ve ustalarının fiil ve davranışlarını taklit ederler. Pek çok akıl sahibi bilir ki, feleki şahıslar ve bunların düzenli hareketleri, ay altı canlılarından daha önce var olmuşlardır (kategorik açıdan daha öncelikli varlıklardır); dolayısıyla feleki olanların hareketleri, diğerlerinin hareketleri için sebeptir (illet). Nefisler âlemi, kategorik açıdan cisimler âleminin önce yaratılmıştır; biz daha önce *Madde ve Akli İlkeler Risâleleri*'nde (*Risâletü'l-heyûlâ ve'l-mebâdiu'l-akliyye*) bunu anlatmıştık.

9. *Lâ ilâhe illâllâh* diyerek zikir yapmak. (ç.n.)

Kevn âleminde düzenli hareketlerin ve -bu hareketlerden neşet eden- uyumlu seslerin varlığı göstermektedir ki, felekler âleminde bu kesintisiz-düzenli hareketlerin nağmeleri vardır. Bunlar, birbirleriyle son derece uyumlu, nefisleri ferahlatan ve daha üst seviyelere yükselmeye teşvik eden nağmelerdir. Nitekim çocukların tabiatında anne-babalarının, öğrencilerin de hocalarının, halkın sultanların, akıl sahiplerinin ise melekların hallerine iştiaqları (özlem) ve onlara benzeme istekleri vardır. Zaten daha önce felsefe konusunda "İlâh'a benzemeye çalışmanın" insan kapasitesi dâhilinde olduğu anlatılmıştı. Denilir ki Hakîm Pisagor, kendi cevherinin safiyeti ve kalbinin zekasıyla -kalp gözünün açıklığıyla- yıldız ve gezegen hareketlerinin nağmelerini işitti. Fıtratının kalitesiyle de (üstün yaratılışı) müzik teorisini ve makamların seslerini icat etti. O, bu ilim konusunda ilk söz söyleyen ve bilge kişiler arasında bu sırdan bahseden ilk kimsedir. Ondan sonra bu konuda Nihomakhos, Batlamyus ve Öklid konuşmuştur. Nitekim aynı amaçla hikmet sahipleri, müzikal makamları ve melodileri tapınaklarda, mabedlerde ve kurban merasimlerinde kullanmışlardır. Özellikle aynı amaçla, katı kalpleri yumuşatacak şekilde hüznü melodileri kullanmışlardır; böylelikle gaflet içinde olan nefislere ve umarsız ruhlara aslında ait oldukları ruhani âlemin sevincini, nurani âlemin mekânını ve asıl varoluş yurtlarını hatırlatmışlardır. Onlar bu tellerden çıkan vuruşlarla birlikte bu manayı te'lif eden ölçülü beyitle ve kelimeler kullanarak burada ruhlar âleminin nimetleri, orada bulunanların sevinçleri ve lezzetlerini anlatmak istemişlerdir. Nitekim sefere çıkan Müslüman gaziler bu meyanda indirilen Kuran ayetlerini kalpleri hassaslaştırması -inceltmesi-, nefislerini ruhlar âlemine ve cennet nimetlerine teşvik etme amacıyla boru eşliğinde okumuşlardır. Sözü yüce olan şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşsınlar, öldürsünler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vâdetmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.*"¹⁰ Buna benzer diğer ayetlerde de durum aynıdır. Nitekim Müslüman gaziler savaş esnasında ve düşmana hamle ederken nefislerini buna teşvik etmesi, atılganlık cesareti vermesi için Arapça ve Farsça olarak cennet nimetleri ve huri kızlarını anlatan şiirler okumuşlardır.

Şu şiirde olduğu gibi:

İffetim benim için direndi belam (musibetim) da direndi

Övgüyü değeri büyük bir pahaya alırım

Kendimi belaya atarım

Bana saldıran yiğidin kafasını uçururum

Ne zaman coşup taşsam kendime derim ki,

'Yerinde (sağlam) dur ki övülesin veya rahat edesin

Salih (iffetli) kadınları korumak

Ve dokunulmamış ırzları himaye etmek için.'

Farsça şu şiirde ki gibi:...

Gönlüme ve cânıma gel ki, kendimi kap-kacakla oyalıyorum

Orada kederim ve gamım vardır ve hiç dinarım yoktur

Cânımın sırrını din ve diyânet olmaksızın satıyorum

Ve bu ömrü ibre-i ğuzvün ucunda geçiriyorum.

10. Tevbe, 9/111.

den- uyumlu seslerin
etlerin nağmeleri var-
ha üst seviyelere yük-
-babalarının, öğrenci-
in hallerine iştiaqları
usunda "İlâh'a benze-
ilir ki Hakîm Pisagor,
yla- yıldız ve gezegen
tılışı) müzik teorisini
en ve bilge kişiler ara-
nomakhos, Batlamyus
l makamları ve melo-
şlardır. Özellikle aynı
nmişlardır; böylelikle
uhani âlemin sevinci-
ır. Onlar bu tellerden
eler kullanarak burada
ni anlatmak istemişler-
ıran ayetlerini kalpleri
metlerine teşvik etme
ktadır: "Şüphesiz Allah,
ılığında satın almıştır.
u Tevrat'ta, İncil'de ve
erine getiren? O hâlde,
sarıdır."¹⁰ Buna benzer
esnasında ve düşmana
si için Arapça ve Fars-
ır.

İlâhî hikmet sahiplerinin tapınak ve mabedlerde katı kalpleri yumuşatmak, gaflet içre olan nefisleri gaflet uykusundan uyandırmak, umarsız ruhları cehalet batağından çıkarmak, ruhani âlemlere ve nurani mekânlara teşvik etmek, bu ruhları kevn ve fesad âleminden çıkarmak, heyûlâ denizine batmaktan ve tabiata esir olmaktan kurtarmak -amacıyla- kullandıkları şiirler ise şu manaları içermektedir: "Ey karanlık cisimler denizine dalan nefisler! Ey üç uzaklık günahlar karanlığına batan, dönüşü hatırlama konusunda umarsız ve dosdoğru yoldan sapan ruhlara! Allah size "ben rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu zamanki ve sizin de "Biz gafillerdeniz!" dediğiniz kıyamet günündeki sözleşme vaktini hatırlayın! Veya şöyle dediniz: "Daha önceden cisimlere -tapan- atalarımız ortak koştu. Biz ise gurur evinde ve kabirlerin zorluğunda onlardan sonra gelen günahkârlarız. Ruhani âleminizi, hayvani evinizi ve nurani mekanınızı hatırlayın! Ruhani olan kardeş, anne ve babalarınızı özleyin! Ki onlar *ala-yı illiyyûn [yüce cennet]* makamındadırlar. Ki onlar günahların kirlerinden tertemizdirler. Yine onlar, tabii cisimlerle donanmışlıktan münezzehtirler. Yokluk yurdundan kalıcı olan yurda doğru mecbur bırakılmışlar, sevilmeyenler, hazırlıksız olanlar, pişman ve hüsrana uğrayanlar olarak gitmekte acele edin."

Bilge kişiler bu ve buna benzer manalar içeren özellikleri tapınak ve mabedlerde müzik makamlarıyla bestelemişlerdir. O halde hikmet sahiplerinin müziği kullanmaları, melodilerin terkihi ve makamların kaidelerini ortaya koymadaki amaçları netlik kazanmıştır. Müziğin bazı peygamberlerin (selam üzerlerine olsun) şeriatlarında haram kılınmasının sebebi, insanların müziği hikmet sahiplerinin kullandığı yolda değil bilakis oyun-eğlence yolunda kullanmaları, dünya lezzetleri-arzularına rağbet etmede ve gururlanma konularında kullanmalarıdır. Şu beyitler bu konuyu ifade etmektedir: ...

Nimet ve lezzetlerden nasibiniz kadarını alın,

-Ne kadar uzun yaşarsa yaşasın- Herkesin er ya da geç ipi çekilecektir...

Bir başka beyitte de:

Bize, öldükten sonra cennete ya da cehenneme

Gittiğini haber veren hiç kimse gelmedi

Bil ki insanların çoğu bu beyitleri dinlediklerinde lezzet, sevinç ve ferahlığın şahid oldukları bu hislerin dışında olduğunu; Peygamberlerin (selam üzerlerine olsun) bildirdiği cennet nimetleri ve cennet ehlinin lezzetlerinin batıl olduğunu; hikmet sahiplerinin bahsettiği ruhlara âleminin sevinci, yüceliği ve üstünlüğünün hakikati olmayan yalan ve yanlışlıklar olduğunu zan ve vehmederler; böylece hayret ve şüphe içine düşerler. Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Şunu bil ki, sen peygamberlerin cennet nimetleri ve ehlinin lezzetlerine inanmadın, hikmet sahiplerinin ruhlara âlemiyle ilgili sana bildirdiği şeyleri onaylamadın ve sen bozuk düşünceler (zan) ve yalancı vehimlerin sana hayal ettirdiği şeylere rıza gösterdin ve böylelikle şaşkın, şüpheci, sapık ve saptırıcı kalakaldın.

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, peygamberlerin ilâhî sırları ve şeriatları, hikmet sahiplerinin siyasetleri ortaya koymalarındaki amaçları sadece dünya işlerini yoluna koyma değil, hem dünya hem din işlerini yoluna koymaktır. Nihai amaçları ise nefisleri dünya mihtetlerinden ve dünya ehlinin şikayetlerinden kurtarmak ve onları ahret ve ahret ehlinin saadetine ulaştırmaktır.

Konumuza dönecek olursak: Sesler ve makamlar işitme vasıtasıyla nefislerin fikirlerine ulaştığında, havadaki varlığından çıkar, anlaşılıp ezberlendiğinde levhalarda yazılı olan şey-

killenir. Nitekim cüz'î
liğinde, bu cisimlerle
ya da Allah yolunda
rahimden, tohumun
ve bir başka iş yeni-
işer iş gibi. Meyveler
iş haricidir. Zira özü
da aynıdır. Nitekim
siz misiniz, yoksa biz
benzerlerinizi yerinize
teçemez."¹¹ Hayvanlar
silen kurbanlar konu-
mek değil, kendilerini
ksanlık halinden ayın
re kemal haline geçe-
dir. Biz bunu *Ölümün*
im! Allah seni de bizi
l ve düşün ki, cismin
yaratıcının nezdinde
ve zâhiri azab olan bu
e ederek ulaştın. İşte

steklesin! Bil ki, me-
ktir. Yüce Allah şöy-
acak, sonra Rabbinize
an bir ruh ile destek-
ır; cesedlere veda ise

vardır; nitekim cesed-
selam olsun, Allah'ın
yız." Allah Teâlâ şöyle
üzerinize dinde hiçbir
ve bunda (*Kur'an'da*)
tütün insanlara şahid-
sahibiniz O'dur. O ne
hanidir. Şimdi konu-
ne uyararak, ürettikleri
zere bina etmişlerdir.
münasıptır. Mesna teli
nasıptır. Misles teli (2.

Tel) suya eştir ve nağmesi suyun nemi (yaşlık) ve soğukluğuna münasıptır. Bam teli (1. Tel, en kalın) ise toprağa eştir ve nağmesi yerin ağırlığı ve kalınlığına münasıptır. Bu özellikler, birbirlerine göre ve nağmelerinin tesiri de dinleyenlerin tabiatları ve mizaçlarına göre değişebilmektedir. Zir teli nağmesi, safra hıltını kuvvetlendirir, onun gücü ve etkisini artırır; balgam hıltına aksi tesir eder ve onu inceltir. Mesna teli nağmesi, kan hıltını güçlendirir, onun etki ve gücünü artırır; sevda hıltına aksi tesir eder, onu inceltir ve yumuşatır. Misles teli nağmesi, balgam hıltını güçlendirir, onun güç ve kuvvetini artırır; safra hıltına aksi tesir eder ve onun hiddetini azaltır. Bam teli nağmesi, sevda hıltını güçlendirir, onun kuvvet ve etkisini artırır; kan hıltına ise aksi tesir eder, kanın dolaşımını yavaşlatır. Bu nağmeler birbirine eş olan makamlar içerisinde te'lif edilip hastalık ve illetlere zıt olan gece-gündüz vakitlerinde kullanıldığında hastalıklar kırılır ve hafifler, hastanın acıları azalır. Çünkü eş tabiatlı şeyler çoğalıp bir araya geldiğinde güçleri ve tesirleri artar ve zıtlıklara galip gelirler insanlar çok iyi bilir ki harplerde ve düşmanlıklarda da durum böyledir.

Anlattıklarımızdan hikmet sahibi mûsikîşinasların hastalık ve illetlerin tabiatlarının aksi vakitlerde mezarlıklarda mûsikî yapmalarının nedenini ortaya çıkarmıştır. Onlar işi dört tel üzere özetlemişlerdir. Her bir telin kalınlığını bir altındakinin $1+1/3$ oranı üzere yapmalarının sebebi de yine tabii yapımlarında Allah Teâlâ'nın yarattığı hikmet çerçevesindedir. Tabiatçı bilge kişiler (*hukemâ*), su, hava, ateş ve toprak gibi unsurların dairelerinin çaplarının -keyfiyet açısından- yani incelik ve kalınlık açısından bir altındakıyla $1+1/3$ oranında olduğunu anlatmışlardır. Derler ki esir yani -ay olmaksızın- ateş küresinin çapı, zemherir küresinin çapının $1+1/3$ katıdır; zemherir küresinin çapı, nesim küresinin çapının $1+1/3$ katıdır; su küresinin çapı, toprak küresinin çapının $1+1/3$ katıdır. Bu oranın manası şudur: Ateş cevheri incelikte hava cevherinin $1+1/3$ oranındadır; hava cevheri incelikte su cevherinin $1+1/3$ oranındadır; su cevheri incelikte toprak cevherinin $1+1/3$ oranındadır. Onların bütün tellerin altında olan zir teline bağlanma sebebi, zir telinin ateş unsuruna, nağmesinin de ateşin sıcaklığı ve hiddetine eş olmasıdır. Bütün tellerin üstünde olan bam teline bağlanmalarının sebebi ise, onun toprak unsuruna eş olmasıdır. Mesna zir den sonra gelir, misles bamdan sonra gelir. Bunların aynı zamanda iki sebebi vardır: Birincisi zir telinin ince, hafif olması ve yücelikleri harekete geçirmesidir. İkincisi ise bam telinin kalın, ağır olması ve aşağılıkları harekete geçirmesidir. Bu durum ikisinin birleşmesi ve kaynaşmasına imkan vermektedir. Mesna ve mislesin durumu da aynıdır. Diğer sebep ise şudur: Zir telinin mesnaya, mesna telinin mislese, misles telinin bam teline kalınlık oranı, toprağın çapının nesim küresinin çapına, nesimin zemherire, zemheririn esir küresinin çapına olan oranı gibidir. Onların bu tertip üzere bağlanmalarının sebebi budur. $1/7$, $1/6$, $1/5$ olmaksızın tel seslerindeki $1/8$ oranını kullanmaları ve sadece bunu öne sürmelerinin nedeni, bunu sekizden türemesidir. Sekiz kübün ilk sayısıdır. Aynı zamanda altı sayısı bir tamın ilk sayısı olduğunda, altı yüzey şekli de en güzeli olur, işte bu küptür ve her tarafı eşittir. Biz bunu *Geometri Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-hendese*) açıkladık. İşte bu şeklin uzunluğu, genişliği ve derinliği eşittir. Hepsi birbirine eşit olan 6 tane kare yüzeyi vardır. Hepsi birbirine eşit olan sekiz açısı (köşesi) vardır. 12 tane eşit açılı kenarı vardır. 24 tane de eşit kaim açısı vardır ki bu üçün sekizle çarpımı sonucu elde edilir. Dedik ki yapılan her şeyde ne kadar çok eşitlik olursa o şey, o kadar değerli olur. Daire şeklinden sonra en çok eşitlik olan şekil küptür. Denilir ki bundan dolayı Öklides'in kitabının son makedesinde yeryüzünün en çok küp şekline, 12 tane kaidesi olan yıldız şeklinin ise beşgene

benzediği yazılıdır. *Astronomi Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-usturnûmyâ*) şekil olarak küre (daire), sayı olarak da 12'nin daha üstün olduğunu anlatmıştık. Matematikçi hikmet sahiplerinin açıkladıkları şu bilgiler de sekizin üstünlüğüne dairdir: Gezegenlerin daire çaplarıyla, toprak ve havanın çapı arasında müzikal bir oran vardır. Toprağın yarıçapı sekizdir, hava küresinin yarıçapı da dokuzdur. Ay küresinin çapı 12'dir, Utarid gezegeninin çapı 13'tür. Zühre yıldızının çapı 16, güneşinki 18'dir. Merih'in 21.5, müşteri gezegeninin 24'tür. Zühhal yıldızının çapı $27+4 \times \frac{1}{7}$ 'dir. Sabit yıldızların çapı ise 32'dir. Ayın toprağa çap oranı, $1+\frac{1}{3}$, havaya çap oranı $1+\frac{1}{4}$ 'tür. Zührenin toprağa çapı 1 katı oranında, ayın çapına oranı ise $1+\frac{1}{3}$ oranındadır. Güneşin çapının oranı havanın çapının oranına katı; toprağın çapına oranı 2 katı ve $\frac{1}{4}$; ayın çapına oranı $1+\frac{1}{2}$ 'dir. Müşteri gezegeninin çapının ayın çapına oranı 1 katı, toprağın çapına oranı 3 katı, zührenin çapına oranı $1+\frac{1}{2}$ 'dir. Sabit yıldızların Müşteri gezegeninin çapına oranı $1+\frac{1}{4}$, zührenin çapına oranı 1 katı, güneşin çapına oranı $1+3 \times \frac{1}{4}$, ayın çapına oranı $2 \text{ katı} + 3 \times \frac{1}{4}$, toprağın çapına oranı ise 4 katıdır. Utarid, Merih ve Zühhal yıldızı bu oranın dışındadır, zira bunlara "afet" (felaket, bela) denilir. Erbâblar, aynı zamanda bu gezegenlerin büyüklükleri arasında sayısal, hendesî ve mûsikî açısından çeşitli oranlar olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı şekilde bu oranların bunlarla yeryüzü arasında var olduğunu fakat daha üstün olduğunu ifade etmişlerdir. Konunun açıklaması bu şekilde uzayıp gitmektedir.

Anlattıklarımızdan şu anlaşılmalıdır: Tüm gezegenleriyle, yıldızlarının şahıslarıyla, dört unsuruyla ve birbirlerinin boşluğunda terkip edilenler âlemin cisminin tamamı, az önce anlatılan oran üzere terkip edilmiş, te'lif edilmiş, yaratılmış ve ortaya konulmuştur. Tüm âlemin cismi tek bir hayvan, tek bir insan, tek bir şehir gibi akar gider. Onu yöneten, tasvir eden, terkip eden, yaratan, icat eden bir olan Allah'tır ve O'nun ortağı yoktur; işte risâlemizdeki asıl amacımız bunu ortaya koymaktır. Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, sekizin üstünlüğüne dair düşündüğünde ve mevcudâtı ve bozuk yaratıkların unsurunu dikkatle incelediğinde, şu tabiatlar gibi birçok mevcudâtın sekizliler olarak tespit edersin: Sıcak-nemli, kuru-soğuk, soğuk-nemli, kuru-sıcak sekiz tanedir. Bunlar doğal mevcudâtın aslıdır. Aynı zamanda sekizin üstünlüğü konusunda yıldızların uzayda kendilerine mahsus sekiz görünüşü olduğunu bulursun: Merkez, alın, 2 üçlü, 2 dördü, 2 altılı. Bu sekiz aynı zamanda -ay olmaksızın bozuk oluşların sebeplerinden biridir. Düşünüp araştırdığında Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfin, ayın yirmi sekiz menziline eş olduğunu tespit edersin. Heceleri de yirmi sekiz harftir (ا ل ف ي م ن د و). Aynı zamanda Arap şiirinde aruzun parçaları olan tefileler de sekiz tanedir. Onların mûsikîsinin makam cinsleri de sekiz tanedir. Nitekim biz bunu diğer bir konuda açıklayacağız. Denilir ki cennetin sekiz kapısı vardır, arşı taşıyan şeyler de sekiz tanedir, cehennem ise yedi kapısı vardır. Biz bunun hakikatini *Diriliş ve Kıyamet Risâlesi*'nde (*Risâletü'l-bâsi ve'l-kıyâme*) açıkladık. Ey kardeşim! Bu kıyasla tüm mevcudâtı düşünüp, varlıkların hallerini incelediğinde; birçok şeyin ikili, üçlü, dördü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu ve onlu olduğunu görürsün. Bu böylece devam eder. Biz seni sekizli konusunda gaflet uykusundan ve cehalet batağından kurtulman için uyarıyoruz. Bilesin ki yedici'ler, yedilileri anarken ve açıklarken sadece cüz'î (kısmen) olarak baktılar ve küllî (bütün) bakamadılar ve yanıldılar. İkilik konusunda Düalistler, üçleme konusunda Hristiyanlar, dörtleme konusunda tabiatçılar, beşleme konusunda Hazmiyye, altılıma konusunda Hindliler, dokuz konusunda Keyyaliler de aynı konumdadır. Bunların yolu bizim yolumuz değildir. Allah onları da bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin

ki, memleketlerinde bu - Ey kardeşlerimizin-, bakışları küllî, araştırmaları genel, ilimleri kuşatıcı ve bilgileri kapsayıcıdır.

Şimdi asıl konumuza dönelim: Anlattıklarımızdan ud konusu ve tellerinin sayısı, bunların incelik ve kalınlık oranı, perdelerinin sayısı, bunların gerdirilmesi ve akortu, tellerinin açık ve bağlı (baskı yeri) olarak sesleri ve bunlar arasındaki uyum anlaşılmalıdır. En sağlam yapım, en güçlü bileşim ve en güzel te'lif (müzikal kompozisyon, beste); cüzlerinin te'lifi ve bileşimlerin şekli en üstün oran üzere olmalıdır. Bundan dolayı melodiler pek çok dinleyicinin hoşuna gider, onun özelliklerini beğenir ve pek çok akıl sahipleri bunu kullanır ve sultanların ve başkanların meclislerinde icra edilir.

Bir Sanat Olarak Söz (Kelâm)

Muhkem ve sağlam sanatlardan biri de söz ve kelimelerdir. En sağlam söz, en açık ve en belîğ olmalıdır. Belâgatın en güçlüsü de en fasih olmalıdır. En güzel fesâhat, kafiye olarak vezinli olmalıdır. Şiirlerdeki en hoş vezin ise münzahif (zihaflanmış) olmayandır. Şiirde münzahif olmaması, harflerinin sâkin ve zamanların hareke ve süre açısından harflerle uyumlu olması demektir. Sekiz tef'ileden ibaret olan "tavîl, medîd ve basît" -bahirleri-nde olduğu gibi. Bunlar: feûlin, mefâilün, feûlün, mefâilün, feûlün, mefâilün, feûlün, mefâilün. Bu sekiz tanesi 12 sebep ve sekiz veteden mürekkeptir. Tamamı 48 harftir. Bunlardan 20 tanesi sakin, 28 tanesi harekelidir. Bunda mısra, 24 harftir; bunlardan 10'u sakin, 14'ü harekelidir. Yarım mısra yani çeyrek beyit, 12 harftir; 5'i sakin, 7'si harekelidir. Sakin harflerin harekelilerin ¼'üne oranı, sakin harflerin harekelilerin ½ ve tamına oranı gibidir. Böylelikle sen tan ve mükemmel olanı elde edersin. Bunların her biri 6 tef'ileden ibarettir: Müfâaletün, Müfâaletün, Müfâaletün, Müfâaletün, Müfâaletün, Müfâaletün. Beyitin 1/3'ü olan sakin harflerin harekelilerine oranı, yarısının sakinlerinin harekelilerine olan oranı ve tüm sakinlerinin tüm harekelilerine oranı gibidir. Bu misal üzere şiirin bütün beyitleri zihafaktan kurtulduğunda munassaf (ikili), murabba' (dörtlü) ve müseddes (altılı) olur. aralarındaki zamanların durumu da aynı şekildedir: Feûlün, mefâilün "H H E H E H E H E H E". H'ler harekeli, E'ler ise sakinlerin işaretleridir.

Bu örnek üzere anlaşılmalıdır ki mükemmel oran üzere parçaların bir araya getirilmesi ve yapının esası açısından en sağlam ürünler ve en sağlam terkipler bu şekilde elde edilir. Buna sanatların en yücelerinden olan yazma sanatını da örnek verebiliriz. Vezirler, edebiyatçılar ve kâtipler sultanların huzurunda -her zaman- yazma sanatının türlerinin çokluğu ve farklı dallarıyla övünürler. Gerçekten her milletin bir yazım sanatı vardır ve biri diğerine benzemez. Arapça, Farsça, Süryanice, Kıptice, İbranice, Yunanca, Hindce vb. sayılamayacak kadar çok olan bunların sayısını Allah bilir. Allah onları farklı dil, renk, tabiat, sanat, ilim ve bilgilerle yaratmıştır. Bunların hepsi O'nun ilminin genişliği, dileğinin geçerliği, hikmetinin gücü dolayısıyladır.

Biz bu bölümde harflerin aslı, düzeninin niteliği, ölçülerinin sayısı ve bunlar arasında makbul bir şekilde te'lifinin oranları hakkında konuşmak istiyoruz:

Ortaya konulan her dilde ve mevcut her millette; yazılan, çizilen her kalemde, her naks ve resimde yazılı harflerin tamamının aslı, dairenin çapı olan dosdoğru bir çizgi, dairenin çevresi olan yay şeklindedir. Diğer tüm harfler bu ikisinden terkiib edilmiştir. Nitekim biz bunu hendesenin girişi sayılan *Geometri Risâlemiz'de (Risâletü'l-hendese)* anlatmıştık. Biz tüm harflerin aslının dairenin çapı olan çizgi ve çevresi olan yay şeklinden mürekkebe olduğuna

dair söylediğimiz hakiki şeyin sıh hafine dair delil olması için konuyu Arapça yazımdaki harfler üzerinden örneklendirelim:

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ي

Şimdi bak, incele ve düşün Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bu harflerin bazılarını dosdoğru bir çizgi olduğunu görürsün: ا ب ت ث gibi. Bazılarının da yay gibi olduğunu görürsün: ز د ذ ر ز gibi. Bazılarının da bu iki şekilden türemeye olduğunu görürsün, diğer harfler gibi. Hind gibi diğer milletlerin de harflerinin böyle yazıldığı bu örnek ve kıyas üzeredir: ١٢٣٤٥٦٧٨٩ (1 2 3 4 5 6 7 8 9). Süryanice, İbranice, Yunanca ve Rumca da aynı şekildedir. Bu harflerin şekilleri ve çizimlerinde anlattığımız şeylerin dışında bir şey yoktur. Anlattıklarımızdan tüm yazımlar ve harflerin aslının dairenin çapı olan çizgi ve çevresi olan yay şekli olduğu ortaya çıktığına göre şimdi harflerin aralarındaki ölçüleri mükemmel oran üzere olan en güzel çizgileri, en doğru yazımları ve tel'ifleri açıklamak istiyoruz. Öncelikle yazma sanatının ustaları olanların sözlerini aktaralım ki konu daha güçlensin, delillerle sağlamlaşsın, konu daha anlaşılır, kural ve kaidelere daha uygun olsun. Usta bir mühendis yazar şöyle der: Düzgün çizmek ve doğru yazmak isteyen bir kimsenin harfleri üzerine bina edeceği bir esasa, çizgilerini üzerinde çekeceği bir kurala ihtiyacı vardır. Buna Arapçadan örnek verelim: Ölçüsü ne olursa olsun bir "Elif" çizmek isteyen bir kimsenin harfin kalınlığını uzunluğuna uygun çizmesi -ki 1/8 oranıdır-, en altını en üstünden daha ince yapması gerekmektedir. Sonra elifi dairenin çapı yapması, sonra diğer harfleri de elifin uzunluğuna ve dairenin çevresine uygun hale getirmesi gerekmektedir. Be, te ve se'nin her birinin uzunluğunu elif'in uzunluğuna eşit çizmesi gerekir. Başlarının 1/8 oranının üzerinde olması gerekmektedir. Mesela: ا ب ت ث . Sonra cim, ha, hı harflerinden her birinin uzunluğu elifin yarısının üzerinde olması gerekir. Kavisleri ise, çapı elif'e eşit olan dairenin çevresinin yarısı kadar olması gerekmektedir. Mesela: ج ح خ . Sonra dal, zel harflerinin her birinin yay açıldığında elife aynen eşit olması gerekmektedir. Mesela: د ذ . Ra ve za harflerinin her birini elif'in çapı olduğu dairenin çevresinin 1/4'ü oranında yapması gerekmektedir. Sin ve şın harflerinin de başlarını elif'in 1/8'inin üstünde yapması gerekir. Mesela: س ش . Sad ve dat harflerinin her birinin uzunluğu elif'in uzunluğunun bir mislinin önünde olması gerekir; üstünleri elif'in 1+1/8'i olur. Teknesi ise -aşağıya doğru- dairenin yarısı kadardır. Mesela: ض ص . Ta ve zı harflerinin uzunlukları elif'in uzunluğundadır; fethaları elif'in 1+1/8'idir; yukarı doğru olan başları elif uzunluğunda olur. Mesela: ط ظ . Ayn ve ğayn harflerinin kavisleri ise, dairenin 1/4'ü oranındadır ve çevresinin yarısından başlar. Mesela: ع غ . Fa harfi elif uzunluğundadır ve fethası elif'in 1/8'i kadardır. Fa, kaf, vav, he ve mim harflerinin halkaları elif'in 1+1/3'ü oranına eşittir. Mesela: ف ق و م ه . Kaf harfi aşağı doğru 1/2 oranındadır. Bu dairenin çevresi kadardır. Mesela: ك . kef harfi elif uzunluğunda olur. fethası elif'in 1+1/8 oranındadır. Kesresi ise elif'in 1/4 oranındadır. Mesela: ل . Lam harfi elif gibidir; yayılması elifin yarısı kadardır. Mesela: ن . mim ve vav'ın esnemesi ra ve zay harfleri gibidir. Mesela: م و . nun harfinin kavis, çapı elife eşit olan dairenin yarısı kadardır. Mesela: ن . ya harfi dal gibidir, esnemesi ise elifin yarısı kadardır. Veya kavis dairenin çevresinin yarısı kadardır. Mesela: ي . Biz harflerin oranları, uzunluk ve genişlik açısından ölçülerinden bahsettik. Bunlar mühendisliğin ve mükemmel oranların kurallarının gerektiği şeylerdir. İnsanların ve kâtiplerin bilmesini gerekenler, bizim anlattığımız oran ve ölçülerdir. Anlattıklarımızdan başka gelenek ve görenek çerçevesinde insanların ihtiyaçları, istekleri ve hoşlandıkları şeyler farklılık arz edebilir.

uyu Arapça yazımdaki

di katından bir ruh ile
rsün: ا ب ت ث gibi. Bazı-
şekilden türeme oldu-
flerinin böyle yazıldığı
e, İbranice, Yunanca ve
ğımız şeylerin dışında
dairenin çapı olan çizgi
n aralarındaki ölçüleri
te'lifleri açıklamak is-
lım ki konu daha güç-
laha uygun olsun. Usta
n bir kimsenin harfleri
la ihtiyacı vardır. Buna
k isteyen bir kimsenin
tını en üstünden daha
diğer harfleri de elifin
dir. Be, te ve se'nin her
1/8 oranının üzerinde
n her birinin uzunluğu
lan dairenin çevresinin
lerinin her birinin yay
a harflerinin her birini
ekmektedir. Sin ve şın
esela: س ش . Sad ve dat
önünde olması gerekir;
rısı kadardır. Mesela: ض
lif'in $1+1/8$ 'idir; yukarı
harflerinin kavisleri ise,
ع . Fa harfi elif uzunlu-
lerinin halkaları elif'in
anındadır. Bu dairenin
f'in $1+1/8$ oranındadır.
yılması elifin yarısı ka-
esela: و م . nun harfinin
fi dal gibidir, esnemesi
dır. Mesela: ي . Biz harf-
Bunlar mühendisliğin
ve kâtiplerin bilmesini
başka gelenek ve göre-
ler farklılık arzedebilir.

Burada anlattıklarımızdan mükemmel oranların mahiyeti, harflerin ölçüleri ve uzunlukla-
rının durumu aşikar olduğuna göre artık resimlerinin nasıllığı ve şekillerinin hatlarından,
mühendislik metoduyla birbirleri arasında gerekli kanun ve kıyaslamalardan bahsedebiliriz.

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, daha önce
anlattığımız üzere yazılı şeylerdeki harflerin suretlerinin birçok sanat ve türü vardır. Bunlar
bilge kâtiplerin ortaya koyduğu şeyler, onlara ait seçimler ve metodlardır. Bunun sebebinin
anlatımı ve açıklaması çok uzun sürer. Fakat yine de biz bunu felsefi kıyaslar ve mühendislik
kuralları açısından üç kelimedede toplu bir şekilde özetleyeceğiz. Mühendis ve usta bir yazar
şöyle tavsiye etti: Hangi milletten ve hangi dilde olursa olsun, hangi kalemle yazılırsa yazıl-
sın harflerin suretlerinin yay gibi eğilmeye, eğip-bükmeye -Arapçadaki elif gibi olanların
dışındakiler- ihtiyacı vardır. Harflerin kalınlığının olduğu şekliyle biçimlendirilmeye ihti-
yacı vardır. Aynı şekilde terkip esnasında tüm köşeleri ince ve olduğu şekliyle dairesel yap-
mak gerekir. Sanat ehlinin harflerin ölçüleri ve bağlantıları konusunda tek tek söyledikleri
bunlardır. Açıklaması uzun sürecek sebeplerden dolayı te'lif ve terkip esnasında değişebilir
ve farklılık gösterebilir. Fakat bir muharririn hat öğretimi esnasında, konuyla ilgili başarıyı
öğretmesi gerekmektedir.

Anlattıklarımızdan ortaya çıkan şudur ki; en sağlam yapımlar, en güçlü terkipler ve en
güzel kompozisyonlar kendi yapısının terkipleri ve tüm cüzlerinin kompozisyonu en yüce oran
üzere olanlardır. Yüce oranlar; daha önce anlattığımız üzere 1 tam oran (kendisi, misli, ben-
zeri), $1+1/2$, $1+1/3$, $1+1/4$, $1+1/8$ oranlarıdır. İnsan ve şeklinin yapısı buna örnektir. Yaratıcı,
onun boyunu cüssesinin enine, enini boğazına, dirseklerini bacaklarının uzunluğuna, pazul-
larını baldırlarının uzunluğuna, omuzlarını sırtının boyuna, kafa büyüklüğünü beden şek-
line, yüzünün yuvarlağını göğsünün genişliğine, gözlerini ağzının şekline, burnunun uzun-
luğunu alnının genişliğine, kulaklarının ölçüsünü yanaklarının ölçüsüne, el parmaklarının
uzunluğunu ayak parmaklarının uzunluğuna, bağırsaklarının uzunluğunu toplardamarlar-
ının uzunluğuna, mide boşluğunu ciğer boşluğunun büyüklüğüne, gırtlakını ciğerlerine,
organlarının kalınlığı ve uzunluğunu kemiklerinin büyüklüğüne, kaburgalarının uzunluğu
ve kavisini göğüs kafesine, damarlarının uzunluğu ve genişliğini bedeninin diğer bölgele-
rine münasip yaratmıştır. Bu misal üzere düşünüp incelediğinde, insan bedeninin her bir
organıyla diğeri arasında bir oran olduğunu ve vücut organları arasında herhangi bir oran
olduğunu tespit edersin. Bunun derin bilgisini yalnızca Allah bilir. O, insanı dilediği gibi ve
istediği şekilde yaratmıştır. Şöyle buyurmaktadır: "O ki, seni yarattı, seni tesviye etti, seni tam
dengeli yaptı! Hangi sûrette olmanı diledi ise öylece terkiplerini - bileşimini oluşturdu!"¹⁴

Organların, Musiki Prensipleriyle Uyumu

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, meni, arız
olan âfetlerden, hıtların (sıvı cevher) bozulması, mizacın değişmesi, yıldız şekillerinin sıkın-
tılarında ay be ay prensipler ve rahme sağlıklı bir şekilde düştüğünde bedenün bünyesi ta-
mamlanmış ve cesedin sureti kemale ermiş olur. Bunu daha önceki risâlemizde açıklamıştık.
Böylece çocuk rahimden sağlam bir bünye ve tam bir şekille çıkar. Boyu kendi karışıyla sekiz
karış olur. Dizleri ile ayakları arası iki karıştır. Dizleri ile baldırları arası da iki karıştır. Bal-

14. İnfitar, 82/7-8.

dırlarından göğsünün üstü iki karıştır. Göğsü ile başının tepesi arası da iki karıştır. Ellerini bir kuşun kanatları gibi sağa ve sola doğru açtığında her iki ucun arası da sekiz karıştır: Bunun yarısı, tam köprücük kemiğidir. Çeyreği ise, tam dirsekleridir. Ellerini başının üzerine uzatıp, pergelin başı -gibi- göbeğine konursa, el parmaklarının başlarına kadar açılırsa, sonra ayak parmaklarının başlarına dönülürse ikisi arasındaki uzaklık, boy uzunluğunun bir çeyrek fazlası olan on karışa eşit olur. Çenesinin başlangıcından alnın hemen üstünde saç çıkım yerine kadar yüzünün uzunluğu $1+1/8$ karıştır. İki kulağının arası $1+1/4$ karıştır. Burnunun uzunluğu $1/4$ karıştır. İki şakak arasının boyu bir karışının $4/8$ 'idir. Alnının uzunluğu, yüzünün uzunluğunun $1/3$ 'üdür. Ağzının iki kenar arası uzunluğu, burnunun uzunluğuna eşittir. Bilek kemiğinden orta parmağın ucuna kadar avuç içinin uzunluğu, bir karıştır. Başparmağı ve serçe parmağının uzunluğu eşittir. Yüzük parmağının başı, serçe parmağın uzunluğundan $1/8$ karış uzundur. Orta parmak da yüzük parmağından $1/8$ oranında daha uzundur. İşaret parmağı da aynı şekildedir. Göğüs genişliği 1.5 karıştır. İki memesinin arası bir karıştır. Göbeği ile kasığının arası da bir karıştır. Kalbiyle köprücük kemiği arası da bir karıştır. İki omuz arası iki karıştır. Bu örnek ve kıyas üzere bağırsaklarının, iç boşluğunun uzantıları, bedeninin damarları, kemiklerini sıkı tutat sınırların, mafsallarının tellerinin uzunlukları boy, genişlik, derinlik açılarından birbirleriyle uyumludur ki görünen uzuvların ölçülerinin denkliklerini daha önce anlatmıştık. Bu örnek ve kıyas üzere, diğer hayvanların bedenlerinin yapısı, kendi türünden olanlarla eşit. Ya sayı ya hal ya da toplu olarak denktir. Başlangıçta arız olan âfetlerden, hıtların (sıvı cevher) bozulması, mizacın değişmesi, yıldız şekillerinin sıkıntılarında kurtulduğunda hiçbir şey geri kalmaz. Usta sanatkarlar resim, heykel ve şekil türünden yaptıkları şeylerin tanzim, kompozisyon ve terkip konusunda birbirlerine benzemelerinden dolayı bu örnek ve kıyas üzere iş yaparlar. Tüm bunların hepsi şanı yüce olanın sanatına yükselmek kudretiyle ve O'nun hikmetine benzemeye çalışarak gerçekleşmektedir. Felsefede denir ki, "İlahâ benzemek, beşeri güç çerçevesindedir."

Yıldızların Nağmelerinin Hakikati

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, en sağlam yapımlar, en güçlü terkipler ve en güzel kompozisyonlar kendi yapısının terkipleri ve tüm cüzlerinin kompozisyonu en yüce oran üzere olduğuna dair konularda delil ortaya koyan anlattığımız bu makalelere itibarla akıllı, düşünen ve araştıran herkese bir delil ve kıyas olması gerekmektedir. Ayrıca yıldızlar, gezegenler ve bunların uydularının oranları, ölçüleri, rükünleri ve doğumları birbirleri arasında yüce bir oran üzere belirlenmiştir. Ayrıca bu yıldız ve gezegenlerin hareketleri ve uzaklıkları yüce oran üzere mütenasiptir. Bu uyumlu hareketler için yine hoş, ölçülü (vezinli), ahenkli melodiler vardır. Udların tellerinin hareketleri ve -bu hareketlerden çıkan- nağmeler konusunda daha önce açıklama yapmıştık. Akıl sahibi biri düşündüğünde ona yapılan bu açıklamayı araştırdığında ve öğrendiğinde, bütün bunları bir Yaratan'ın (Sâni) yaptığını, bir ustanın en güzel şekilde terkip ettiğini ve hoş bir şekilde kompoze ettiğini idrak eder. Böylelikle pek çok şüphelinin kalbinde yer eden vehmölünmüş şüpheler kayar-gider, şüpheler ortadan kalkar ve hakikat gün yüzüne çıkar. Bu şahısların hareketlerinde ve bu hareketlerin nağmelerinde o halk için bir lezzet ve sevinç olduğunu anlar. Aynen bu âlemde yaşayanların ud tellerinden çıkan nağmelerde buldukları lezzet ve mutluluk gibi. İşte bu durumda onun nefsi oraya doğru yükselmeyi arzu eder, onu dinlemeyi ve

onu araştırmayı ister. Nitekim III. Hermès'in nefsi bunu görüp saflaştığında hikmetle yükseldi. Ki o, Nebi olan İdris'tir ki ona selam olsun. Teali ona şu sözlerle işaret etti: "*Onu yüce bir mekana yükselttik.*" Erbâb Pisagor'un nefsi -bunu- işittiğinde cismânî kirlilerden arındı, daimi fikirler, aritmetik, geometri ve mûsikî gibi riyazat ile mutlu oldu. Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Nefsini tasfiye (arındırma) konusunda heyûlâ denizinden, tabiatın esaretinden, cismânî şehvetlere tapınmadan kurtulma konusunda gayret et. Erbâbların yaptıklarını ve kitaplarında ortaya koyduklarını yap! Senin nefsinin cevheri, onlarınki ile aynı cevherdir. Nebilerin kitaplarında anlattığımız şeyi gerçekleştir. Nefsini kötü ahlâktan, bozuk fikirlerden, bir yığın cehaletten ve kötü fiillerden arındır. Zira bu hasletler, ölümden sonra oraya -kastedilen yere- yükselmeye engel olan şeylerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Onlara semanın kapıları açılmaz. Onlar deve iğne deliğinden geçene kadar cennete de giremezler.*"¹⁵

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Senin nefsinin cevheri daha önce anlattığımız üzere meninin düştüğü gün yıldızlardan indi ve gideceği yer de ayrılık demek olan ölümden sonra gökyüzüdür. Senin bedeninin topraktan gelmiştir ve ölümden sonra toprak olacaktır.

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Cisimleşmiş nefisler için ayrılık demek olan ölüme kadar bu dünya hayatı, meninin düştüğü günden doğum gününe kadar rahimde ceninin oluşum süresine benzer (kadardır).

Ey kardeşim! Ölüm denen şey, nefsin (ruh) bedenden ayrılmasından başka bir şey değildir. Nitekim doğum da, ceninin rahimden ayrılmasından başka bir şey değildir. Ona selam olsun, Mesih der ki, "iki doğum yaşamayan gökyüzüne yükselmez." Cillu ve semevat şöyle buyurmaktadır: "*Onlar orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.*"¹⁶ Bu, daha önce anlatılan şart üzere bir defalığına ruhun bedeni terk etmesidir. Şu ayetle Allah'ın işaret ettikleri, mutlu olanlardır: "*Bizi doğru yola ileten Rabbimiz'e hamdolsun dediler. O bize hidayet vermeseydi biz doğru yolu bulamazdık dediler. Rabbimiz'in resûlleri hakikatle gelmiştir.*"¹⁷ Ahiret mutluluğunu kazanamayanlar dünyaya dönmeyi ve ikinci defa bedenlerine kavuşmayı temenni ederler ve ikinci defa ölümü tadarlar. Allah Teâlâ onların hikâyesini şöyle anlatmaktadır: "*Rabbimiz derler, iki kere öldürdün bizi ve iki kere dirilttin, artık suçlarımızı da söyledik, buradan çıkmamıza bir yol yok mu?*"¹⁸ Ey kardeşim! Allah seni, bizi ve bütün kardeşlerimizi bu grubun halinden muhafaza etsin! Rabbim kullarına karşı lâtiftir (hoştur).

Biz, Arap mûsikîsinin kurallarına dair konumuza dönelim artık:

Arap dili ve makamları için sekiz kural vardır. Bunlar cinstirler. Diğerleri bunlardan türemekte ve bunlara nispet edilmektedir. Nitekim diğer aruz dairelerinin ve türlerinin terkip edildiği, kendilerine nispet edildiği ve üzerlerine kıyaslandığı -daha önce aruz konusunda anlatmıştık- sekiz tef'ilesi olduğu gibi.

Arap mûsikîsinin kanunları olan bu sekiz türdür: Es-sakîlü'l-evvel, haffü's-sakîl, es-sakîlü's-sânî, haffü's-sakîlü's-sânî, er-remel, haffü'r-remel, haffü'l-hafif ve el-hezec. Bu sekiz tanesi cinstir ve diğerleri bunlara nispet edilmektedir. es-sakîlü'l-evvel, dokuz nakredir

15. Araf, 7/40. "Deve" veya "halat". Çünkü "cemel" kelimesi, Arapçada hem deve hem de halat anlamında kullanılır. (y.h.n.)

16. Duhan, 44/56.

17. Araf, 7/43.

18. Mümin, 40/11.

(vuruş); bir tanesi tek sakîl ve sâkindir, sonra beş tane nakre gelir, baştaki biri matvidir, şu söz gibi: mef 'ülün mef mefâ 'ilün, mef tün tün tün tün tün tün tün tün. Sonra ikâ başa döner ve müzisyen susana kadar aynı şekilde tekrar eder. Es-sakîlü's-sânî ise onbir nakredir; üç nakre peşpeşedir, bir tane sâkin, bir tane sakîl, sonra baştaki matvî olmak üzere altı nakredir, şu söz gibi: mef 'ülün mef 'û mefâ 'ilün mef 'û tün tün tün tün tün tün tün tün tün tün tün, sonra ika başa döner ve daima aynen tekrar eder. Hafifü's-sakîlü'l-evvel ise yedi nakredir; iki nakresi peşpeşedir, ikisinin arasında başka nakre zamanı olmaz, sonra sakîl bir nakre, sonra dört nakre, ki baştaki matvidir, şu söz gibi: mefâ 'ilü mefâ 'ilün tünün tün tünün tün; sonra ika başa döner ve muğanni [söyleyen] susana kadar tekrar eder. Zamanın -mûsikî- ehli bunu "mâhûrî" olarak isimlendirmektedir. "Fâhte" (Şam'da yaşayan bir güvercin) ötüşüne benzetmektedir: kükû kû kükükû kû. Hafifü's-sakîlü's-sânî ise aralarına herhangi bir nakre zamanı olmaksızın üç tane peşpeşe nakredir. Bununla birlikte her üç nakre ve üç nakre arasında bir nakre zamanı olur: fe 'ilün fe 'ilün, daima tününün tününün şeklinde söyleyen susana kadar tekrar eder. Remel ise mâhûrînin tam aksidir. Yedi nakredir ama ilk nakresi sakîl ve tektir, sonra aralarında başka nakre zamanı olmaksızın peşpeşe iki nakre, sonra dört nakre, bunlardan her ikisi peşpeşedir, aralarında başka nakre zamanı olmaz: fâ 'ilün mefâ 'ilün, aynı kûbâç çığırışı¹⁹ gibi, tün tünün tünün, kî kîkî kîkî kîkî. Hafifü'r-remel ise harekeli peşpeşe üç nakredir: mütefâ 'iletün tününün tününün. Hafifü'l-hafif ise aralarında başka bir nakre zamanı bulunmayan peşpeşe iki nakredir, bununla birlikte her ikişer nakre arasında bir nakre zamanı vardır: mefâ 'ilün mefâ 'ilün tünün tünün tünün tünün. Hezec ise sakinleştirilmiş bir nakre ve bundan daha hafif bir nekreden ibarettir; aralarında bir nakre zamanı bulunur, her iki nakre arasında iki nakre zamanı bulunmaktadır: fâ'ilü fâ'ilü.

Bahsettiğimiz bu sekiz cins, Arap ğınâsı ve makamlarının kanunu ve esasıdır. İran, Rum, Yunan gibi Arap dışındaki ğına ve makamlar için farklı kanun ve esaslar vardır. Fakat cinslerin çoğuyla ve türlerinin sanatlarıyla birlikte tamamı, bu fâsıldan önce anlattığımız kanun ve esastan çıkmaz. Düşündüğünde ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! [Dediklerimizin doğru olduğunu tespit edersen; anlattıklarımızın gerçek olduğunu anlarsın.

Dört Sayısı (Dörtlüler)

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, Yüce Allah hikmetinin gereği olarak kevn ve fesad âlemindeki bütün tabii şeyleri, sanatını göstermek ve hikmetini güçlendirmek için bunların sebep ve gerekli illetlerinin pek çoğunu dörtlüler halinde, bazısını bazısına zıt veya eş yaratmıştır. Kimse O'nun bu hikmetini yani her şeyi istediği gibi donattığını, güzelleştirdiğini, yeniden yarattığını, devamlı yarattığını bilmez. Biz burada hikmetin ne olduğunu, illetler hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere kolaylık olması için, gafil kimselere bir uyarı olması için birbirine zıt veya eş olan dörtlü gruplardan bahsetmek istiyoruz. Apaçık görünen dörtlü gruplardan biri senenin mevsimleri olan zamanlardır: İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış. İlkbahar, Koç burcundan İkizler burcuna kadar olan burçlara; güneş çeyreklerinden doğudan yükselip semaya doğru yayılması çeyreğine; bir aydaki ilk yedi güne; kamerin ilkdördününe; dört unsurdan havaya; tabiatlardan

19. Seksek oynayanın her hareketinde çıkardığı ses. (ç.n.)

aştaki biri matvidir, şu
n. Sonra ikâ başa döner
ise onbir nakredir; üç
almak üzere altı nakre-
n tün tün tün tün tün,
el ise yedi nakredir; iki
a sakîl bir nakre, sonra
n tün tünün tün; sonra
nın -mûsikî- ehli bunu
vercin) ötüşüne benze-
hangi bir nakre zamanı
e ve üç nakre arasında
klinde söyleyen susana
ma ilk nakresi sakîl ve
nakre, sonra dört nakre,
fâ 'ilün mefâ 'ilün, aynı
ise hareketli peşpeşe üç
da başka bir nakre za-
nakre arasında bir nakre
ise sakinleştirilmiş bir
re zamanı bulunur, her

ve esasıdır. İran, Rum,
slar vardır. Fakat cins-
nce anlattığımız kanun
de kendi katından bir
nlattıklarımızın gerçek

esteklesin! Bil ki, Yüce
ii şeyleri, sanatını gös-
lletlerinin pek çoğunu
nun bu hikmetini yani
nı, devamlı yarattığını
hibi olmak isteyenlere
zıt veya eş olan dörtlü
biri senenin mevsimleri
undan İkizler burcuna
a doğru yayılması çey-
an havaya; tabiatlardan

sıcak-nemliye; yönlerden güneye; rüzgârlardan teymi (güney) rüzgarına; gün içindeki ilk altı saate; mizacın hıltlarından kana; ömür çeyreklerinden çocukluk dönemine; doğal güçlerden zulm gücüne; aktif güçlerden hayal gücüne; görünen eylemlerden sevinç, mutluluk ve eğlenceye; ahlâklardan iyilik, cömertlik ve adalete; benzer hislerden -udun- mesnâ (3.) teli ye bundan çıkan seslere; melodilerden terennüme eştir; söz ve şiirlerden övmeye; yiyeceklerden tatlılara; renklerden sarı şebboy renklerine; kokulardan menekşe ve mercanköşk kokularına; yumuşak ve sıcak kokulara eştir. Velhasıl tüm yiyecek, koku ve renk mutedil olmalıdır.

Yaz mevsimi ise güneş çeyreklerinden semadan batıya doğru kayma çeyreğine; burçlardan yengeç burcundan başak burcuna kadar olan çeyreğe; ayın ikinci yedi gününe; kamerin hilal şekli olan çeyreğine; dört unsurdan ateşe; tabiatlardan sıcak-kuruya; yönlerden doğuya; rüzgârlardan sabaya; gün içindeki öğle sonuna doğru olan altı saate; sıvı cevherlerden safraya; ömür çeyreklerinden gençliğe; tabii güçlerden cazibe (çekici) gücüne; aktif güçlerden düşünme gücüne; içsel güçlerden cesaret ve cömertliğe; görünen eylemlerden çabukluk, kuvvet ve sabra eştir; ona güç veren hisler ise zir teli ve bu telden çıkan seslerdir; söz ve şiir türünde cesaret ve feraseti öven şeylere; acılı yemeklere; sarı ve kırmızı renklere; misk ve yasemin benzeri kokulara eştir. Velhasıl tüm yiyecek, koku ve renk mutedil olmalıdır.

Sonbahar ise güneşin batı çizgisinden yeryüzüne indiği çeyreğe; teraziden yaya kadar olan burçlara; ayın günlerinden yarıdan sonra gelen üçüncü yedi güne; kamerin hilalden sonraki çeyrek haline; toprak unsuruna; soğuk-kuru mizaca; batı yönüne; debûr (batı) rüzgârına; gün içinde geceden önceki altı saate; sevda hıltına; ömrün orta yaşlılık çeyreğine; tabii güçlerden kavrayıcı (çekip-çeviren) güce; aktif güçlerden ezberleme gücüne; huylardan iffete; görünen eylemlerden ağırbaşlılık ve istikrara; -udun- ikinci teli olan misles teli ve bundan çıkan seslere; makamlardan sakîl ve bunun benzerlerine; sözlerden övgüye; akıl, ağırbaşlılık ve anlayışa; ekşili yiyeceklerle; siyah, gri ve benzer renklere; gül ve dal kokusu gibi soğuk-kuru kokulara eştir.

Kış ise güneşin yeryüzünden doğu ufkuna doğru yükseldiği çeyreğine; oğlaktan balık burcuna kadar olan burçlara; ayların son çeyreği olan dört aya; kamerin son haline; unsurlardan suya; soğuk-nemli tabiata; yönlerden kuzeye; rüzgârlardan kuzey rüzgârına [cerbiyye]; gün içinde gecenin son çeyreğine; balgam sıvı cevherine; doğal güçlerden sürükleyici (itici) güce; aktif güçlerden hatırlama gücüne; hilm (yumuşaklık) ve umarsızlık huyuna; görünen fiillerden davranışta kolaylık ve iyi muameleye; -udun- bam teli ve bundan çıkan seslere; makamlardan hezec ve remele; söz ve şiirden iyilik, cömertlik, adalet ve güzel ahlâkı övenlere; yemeklerden yağlı ve tatlılara; renklerden yeşile, kokulardan nergis ve nilüfere eştir. Velhasıl tüm yiyecek, koku ve renk soğuk-nemli olmalıdır.

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bu örnek ve kıyas üzere tabii varlıkların hallerini incelediğinde ve hissedilir oluşların türlerini göz önüne aldığında, tamamının bu dörtlü kısımlarda yer aldığını, bazısının bazısına zıt veya eş olduğunu görürsün. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: “Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alalım.”²⁰ Bir başka ayetinde ise şöyle buyurmaktadır: “Yerin yetiştirdiklerinden, insanların kendilerinden ve henüz mahiyetini bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.”²¹

20. Zariyat, 51/49.

21. Yasin, 36/36.

Ey kardeşim! Bil ki, bu eş olan şeyler, güzel bir oran içinde bir araya getirildiğinde güçleri ikiye katlanır, tüm fiilleri ortaya çıkar ve -bunlar- zıtlıkları galip gelir (yener) ve aykırı gelen şeyleri yok eder. İşte bu bilgilerle hakim (bilge) kimseler hastalıkları iyi eden tiryak, merhem, şurup gibi tıpçılar arasında bilinen, kitaplarında anlatılmış ilaçlar yaparlar. Tılsımcılar da (büyü) eşyanın özellikleri, tabiatları, eşleri, bileşimleri ve te'lif oranları bilgilerinden sonra aynı şeyi yaparlar. Bu örnek üzere doğumun kolaylığı konusunda -uygulanan- dokuzlar da aynı şekildedir. Dokuz sayıları koç burcunun dokuzuncu ayında, saat dokuzda yazıldığında, dokuzda bahtın Rabbi veya bant konusunda dokuzun Rabbi -yazıldığında-, veya kamer dokuzda ve buna bağlı olarak yıldızlar dokuzda vb. eş olan şeyler bir araya getirildiğinde.

Makam Derecelerinde İntikal (Seyir)

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, Yüce Allah, bütün varlık türlerine idrak etme hissi ve kendi gücünü kendi yollarıyla bilecekleri güçler bahşetmiştir. Aynı zamanda her başarılı algının ve çok bilgili gücün fitratına da idrak ettiği duygulardan lezzet alma, kaybettiğinde onu arzu etme, devamlı yaptığında da usanma, kendi cinsinden diğerlerini de rahat ettirme hissi vermiştir. İnsanlar arasında giyecekleri, yiyecekleri, kokladıkları, gördükleri, işittikleri şeyler konusu bu minval üzeredir. Usta, mahir bir müzisyen dinleyicilerin sıkıldıklarını gördüğünde kendisine aksi gelse de uygun düşse de başka makama geçer.

Ey kardeşim! Bil ki, bir makamdan diğerine geçmenin iki yolu vardır: Ya -müziği- keser ve susar, perdeleri düzeltir, telleri gerer veya gevşetir ve bundan sonra başka bir makama başlar; ya da yaptığı işi -makamı- bir tarafa bırakır ve buna benzeyen -en azından- yakın olan bir makama geçer. Sakılden hafife geçebilir veya hafiften sakile veya yakın olan bir şeye geçebilir. Hafifü'r-remelden mahuriye geçmek isteğinde sakilürremelin son iki nakresinde durur, sonra bir nakreyle devam eder, sonra hafif bir nakre zamanı durur ve mahuriye başlar. Aynı zamanda ferahlık veren şiirlere, remel ve hezeceer gibi benzer (eş) melodiler giydirmek de müzisyenin ustalığını göstermektedir. Yücelik, iyilik ve cömertlik gibi övgüleri bunlara eş olabilecek sakilü'l-evvel ve sakilü's-sâni gibi melodilere giydirmek de aynı ; dedir. Cesaret, atılganlık ve dinçlik manalarındaki övgüleri, mahuri, hafif ve bunlara eş olabilecek melodilere giydirmek de aynıdır.

Aynı şekilde makamları, kendileriyle eş zamanlarda ve benzer hallerde uygulamak; davet, düğün yemeği ve içkili meclislerde ahlâkı, iyiliği, yüceliği ve cömertliği güçlendiren sakil-i evvel ve benzer makamları tatbik etmek; sonra da şen-hezec ve remel gibi şakrak melodiler icra etmek; raks ve halay çekerken mahuri ve benzer makamları uygulamak; sarhoşluk, geçimsizlik, kavgâ ve düşmanlık gibi meclisin sonunda çıkabilecek şeylerden korkulursa yumuşak, uyutucu ve hüzünlü melodiler icra etmek de müzisyenin ustalığındandır.

Filozofların Musikiye Dair Güzel Sözleri

Filozoflar ve bilge kimseler sultanın davetinde bir araya gelmişler ve sultan da konuştukları şeylerin yazılmasını emretmiş. Orada hazır bulunan müzisyen müzik icrasına başlayınca bilgilerden biri şöyle demiş: "Mûsikînin, mantığın açıklama konusunda acze düştüğü bir üstünlüğü vardır ve -mantık- bunu kelimelerle ortaya çıkaramaz. Kişi bunu vezinli bir melodi

getirildiğinde güçleri
(ener) ve aykırı gelen
den tiryak, merhem,
parlar. Tılsımcılar da
bilgilerinden sonra
ulan- dokuzlar da
okuzda yazıldığında,
da-, veya kamer do-
getirildiğinde.

eklesin! Bil ki, Yüce
yollarıyla bilecekleri
ün fitratına da idrak
ptığında da usanma,
arasında giyecekleri,
üzerebilir. Usta, mahir
se de uygun düşse de

ır: Ya -müziği- keser
a başka bir makama
-en azından- yakın
ya yakın olan bir şeye
n son iki nakresinde
r ve mahuriye başlar.
melodiler giydirmek
gibi övgüleri bunla-
k de aynı ; dedir.
bunlara eş olabilecek

de uygulamak; davet,
güçlendiren sakil-i
gibi şakrak melodi-
gulamak; sarhoşluk,
erden korkulursa yu-
ğındandır.

e sultan da konuştu-
k icrasına başlayınca
a ceze düştüğü bir üs-
nu vezinli bir melodi

olarak ortaya koyar. Kişinin tabiatı bunu işittiğinde bundan hoşlanır, mutlu olur ve sevinir. Sizler de kişinin konuşma ve yakarışına kulak veriniz! Tabiatınızı ve düşüncenizi onun güzelliklerine terk edin ki sapmayasınız.” Bir başkası da şöyle dedi: “Müzik dinlerken -müziğin- sizi hayvani nefsin arzularına sevk etmesinden sakınınız! Zira sizi doğru yoldan saptırır ve sizi yüce nefsin yakarışından alıkoyar.” Diğer biri müzisyene şöyle dedi: “Kişiyi hilm, iyilik, cesaret, adalet ve cömertlik gibi yüce güçlerine doğru sevk; insanı kendi haline bırak, hayvani arzuları canlandırma!” Bir diğeri dedi ki: “Eğer müzisyen sanatında ustaysa kişiyi faziletlere sevk eder, rezilliklere değil.” Diğer biri şöyle dedi: “Bir filozof, kaynakların (şarkacı cariyeler) müziğini işitti. Öğrencisine dedi ki, ‘beni bu müzisyenin yanına götür, belki yüce bir şekilde bize faydalı olur.’ Yaklaştıklarında vezinli (ölçülü, ahenkli) bir müzikten ziyade hoş olmayan, vezinsiz bir müzik işitti ve öğrencisine, ‘kehanetçiler baykuş sesinin insan ölümüne işaret ettiğini iddia ederler; dedikleri doğruysa bu müzisyenin sesi, baykuşun ölümüne işaret etmektedir’ dedi.” Bir başkası şöyle dedi: “Müzik her ne kadar diri olmasa da, kalplerin derinliklerinden ve nefislerin sırlarından haber veren güçlü bir hatiptir. Fakat onun dili yabancı dil olup, tercümana ihtiyacı vardır. Zira sözleri basit olmakla birlikte harfleri yoktur.” Ve bu filozofun sözlerini tasdik eder mahiyette Farsça beyitler okundu:

Gece vakti hafif bir iniltiyle ağlamayı
Diğerlerinden daha hoş duyuyorum
Hafifçe ağlayış ve bu dönüş ile açılma
Felekleri bir araya getirir güzelce
Bedeni zaman zaman karanlığa boğmanın
Bedeli hepsinin içinde bir aslan yatmasıdır
Ki o gözyaşı ve ateşli ağlamak
Günün ortasından geceye kadar devam eder
Bu dil evresi o evre değildir ki
Aşıkların haberini tefsir eder
Ki o divaneleri uyandırır
Ve uyanıkların üzerine zincir bağlar.

Bir diğeri şöyle dedi: “Müzisyenin sözleri ve melodileri harfleri olmayan basit sözler olsa da nefisle buna şiddetle meyleder ve aralarındaki benzerlikten dolayı onu hemencecik kabul eder. Bu durum, nefislerin de karmaşık olmayan basit ve ruhani cevherler olması dolayısıyladır. Müzisyenin melodileri de böyledir. Eşya, benzerlerine daha çok meyleder.” Diğer biri şöyle dedi: “Müzisyen, müziğin tercümanı ve onun yorumcusudur. Manaların ibareleri iyi olursa, nefislerin sırlarını daha iyi anlatır, kalplerin derinliklerinden daha iyi haber verir. Aksi halde kısa kesmesi en güzelidir.” Bir diğeri şöyle dedi: “Müzisyenin -ortaya koyduğu- manaları, bilinmeyen şeylerin sırları hakkındaki ifadelerinin güzelliğini ancak tabii arzularından temizlenmiş ve hayvani isteklerinden uzaklaşmış yüce nefisler anlar.” Diğer biri şöyle dedi: “Allah Teala, cüz’i nefisleri hayvani bedenlere bağladığında, cismi arzuları onun yaratılışına ilave etmiş; çocukluk zamanlarında ona günahkar lezzetleri tatma imkanı vermiştir. Sonra bunu yaşlılıkta ondan almış ve ona -bu dönemde- ruhani âlemdeki nimetler, sevinç ve tatlılara işaret eden ve orada bunları arzulayan bir zühd vermiştir. Müzisyenin melodilerini dinlediğinizde, onun nefisler âlemine dair yaptığı işaretleri düşünün!” Diğer biri şöyle dedi: “Konuşan nefisler cismânî arzularından saflaşır, tabii lezzetlerden el çektiğinde ve heyûlânî paslardan

arındığında, hüzünlü melodilerle terennüm etmeye başlar ve o yüce ruhani âlemini hatırlamaya başlar, bu yönde özlem duyar. Tabiat bu melodiyi işittiğinde, buna cevap verebilmek için; onun renklerinin parlaklığını ve şekillerinin süsünden dolayı ona yönelir. Tabiatın tuzağından sakının, onun ağına düşmeyin!” Bir diğeri şöyle dedi: “Görme ve işitme, Allah Teala'nın bahşettiği beş duyunun en yücelerinden olmakla birlikte; bana göre görme işitmeye göre daha önemlidir; zira görme gündüzler gibi, işitme ise geceler gibidir.” Diğeri şöyle dedi: “Bilakis işitme, görmeden daha yücedir. Çünkü görme, duyulamadığı şeyin arkasından onu kavrayana kadar gider, yani bir köle gibi ona hizmet eder. İşitme ise, duyulmadığı şeylerin kendisine doğru taşındığı bir durumdadır, yani krallar gibi kendisine hizmet ettirir.” Biri şöyle dedi: “Görme, duyulmadığı şeyleri ancak dosdoğru bir hat üzere görür, işitmede ise dairesel bir duyulmama söz konusudur.” Bir diğeri şöyle dedi: “Görmenin duyulmadığı şeyler daha çok cismânîdir; işitmenin duyulmadığı şeyler ise tamamen ruhanidir.” Diğeri şöyle dedi: “Kişi işitme yoluyla kendisinden zaman ve mekân olarak gaip olan şeylerin haberini alabilir. Görme yoluyla ise ancak o an huzurunda olan şeyi bilir.” Diğeri dedi: “İşitme, görmeden daha seçicidir. Zira kaliteli bir zevkle vezinli sözü, uyumlu sesleri, doğru ve yanlış arasındaki farkı, ikadan çıkışı (ritmik bozukluğu), makamın istikametini ayırt eder. Görme ise idrak ettiği pek çok şeyde hataya düşer. Belki de o küçüğü büyük, büyüğü küçük, yakını uzak, uzağı yakın, hareketliyi durgun, durgunu hareketli, doğruyu eğri, eğriyi doğru görmektedir.”

Başka biri şöyle dedi: “Nefsin cevheri, uyumlu sayılara yakın ve eş olduğunda; müzisyenin şarkısının nağmeleri vezinli olduğunda; nakrelerinin hareketlileri ve aralarındaki sakinleri uyumlu olduğunda tabiatlar bundan lezzet alır, ruhlar bununla mutlu olur, nefisler buna sevinir. Bunun sebebi, aralarındaki benzerlik, uyum ve yaklaşmadır. Bu durum yüz güzelliği ve doğal zinetler için de geçerlidir. Çünkü tabii varlıkların güzellikleri, onların yaratılışlarındaki ahenk ve cüzlerinin kompozisyonundaki güzellikten kaynaklanmaktadır.

Bir başkası şöyle dedi: “Yüzlere bakanların gözleri güzellikleri teşhis eder. Çünkü nefsin âleminden bir eser vardır, ayrıca bu âlemde görülenlerin geneli güzel değildir. Ona ayıp ve kötü şeyler denk geldiğinde ya kompozisyonun aslındadır ya da sonrasında. Bunun açıklaması şudur: Dünyaya yeni gelen küçükler, Yaratıcı'nın onu daha yeni yaratmasından dolayı bünye olarak daha narin, şekil ve suret olarak da daha zarif olurlar. Başlangıçta, henüz herhangi bir âfet, bela ve musibete uğramadan önce yeni yapıldığında elbisenin güzelliği ve göz alıcılığında da durum aynı şekildedir.”

Başka biri dedi: “Cüz'î nefislerin gözleri, aralarındaki uyumdan dolayı güzellikleri özlemle teşhis eder. Çünkü bu âlemin güzellikleri külli-feleki nefsin eserlerindedir.” Biri şöyle dedi: “Müzisyenin telinin vuruşlarının vezni, aralarındaki ahenk ve seslerinin lezzeti, cüz'î nefislere yıldız ve gezegenlerin hareketlerinin ahenkli ve tatlı bir kompozisyon olduğunu bildirir.”

Bir başkası da şöyle dedi: “Cüz'î nefislerde güzel duyumların resimleri tasavvur olduğunda bu, külli nefis için eş ve benzer olur, aynı zamanda bu yönde özlemi ve kavuşma isteği olur. Bedensel şeklini terk ettiğinde, gökyüzü melekutuna yükselir vemele-i a'lâ'ya katılır. Böylece sonsuzluğa erer, yok oluştan (fena) kurtulur, saf yaşamın tadını bulur.” Onlardan biri sordu: “Mele-i A'lâ nedir?” Cevap verdi: “Gökler ehli ve yıldızlarda oturanlardır.” Diğeri sordu: “Onlar işitir ve görür mü?” Diğeri cevap verdi: “Yıldızlar âleminde ve göklerin saha-

sında bu muntazam hareketleri gören, bu yüce şahıslara bakan ve bu ölçülü-leziz nağmeleri işitenler olmasaydı hikmet, batıl -boş- bir şey olurdu. Bilge kimseler arasında ittifakla önceden kabul edilen şey "tabiatın faydası olmayan, boş bir şey yapmadığı"dır."

Bir diğeri dedi ki, "Eğer fezada ve göklerde yaratılmışlar ve -orada- oturanlar olmasaydı, orası terk edilmiş bir çöl olurdu. Allah'ın hikmetinde fezayı yüce cevherleriyle birlikte ve orada oturanlar olmaksızın bomboş bir şekilde bu yıldızlara terk etmesi, nasıl mümkün olur? O, karanlık, acı, tuzlu denizlerin diplerini bile boş bırakmamış ve hatta bu derinliklerde bile büyük-küçük balık türleri yaratmıştır. Bu incecik havayı bile kendi başına bırakmamış ve orada sulara yaşayan balıkların tesbihi gibi burada da kendisini tesbih eden (yücelten) kuşlar yaratmıştır. Hatta kupkuru çölleri, bataklıkları ve sapasağlam dağları bile boş bırakmamış ve oralarda yırtıcı ve vahşi hayvanlar yaratmıştır. Toprağın karanlıklarını ve bitki örtüsünü, tohumu ve meyveyi de terk etmemiş, hatta oralarda haşerat ve böcekler yaratmıştır."

Bir başkası şöyle dedi: "Bu âlemdeki tüm canlı türleri, göklerde ve yıldızlar âlemindeki yaratılmışların ve şekillerin nümuneleri ve silüetleridir. Nitekim çatılar ve duvarlardaki suretler ve nakışlar, bu etli hayvanların resimlerine benzerdirler. Etli yaratılmışların cevherleri saf olan bu yaratıklara oranı, bu süslü-nakışlı resimlerin kanlı-canlı olan bu hayvanlara oranı gibidir."

Bir diğeri şöyle dedi: "Burada eğer yaratılmışlar olsaydı ve onların işitme ve görme -duyuları-, akılları, anlayışları, konuşmaları, seçicilikleri olmasaydı; onlar sağır, dilsiz ve kör olurlardı." Bir diğeri şöyle dedi: "Onların işitme ve görme duyusu varsa ve orada işitilen sesler ve lezzet alınan nağmeler yoksa, o halde onların işitmesi ve görmesi faydasızdır ve boştur. Eğer onların işitme ve görme duyuları yoksa ve onlar görüyor ve işitiyorsa, o halde onlar orada en yüce ve en faziletlidirler. Zira bu cevherler en saf, en nurlu, en şeffaf, en bütün ve en mükemmel cevherlerdir." Biri dedi ki, "İşte burada ortaya konulan müzik nağmeleri, oradakilere benzer ve eştir. Nitekim burada kullanılan pusula, rebab [kemançe], büyük kazanlar [el-bünkan] ve boğazlı şeyler gibi rasatla ilgili aletler, oradakilere benzer ve eştir."

Diğer biri dedi ki, "Burada hissedilen bu şeyler oradakilerden daha yüce ve daha faziletli değilse, nefislerin onlara ulaşması da sözkonusu değildir. Filozofların ruhlar âlemine dönüş konusundaki istekleri, nebilerin arzuları ve cennet nimetlerine özendirmeleri batıldır, yalandır ve iftiradır, Allah korusun! Vehimli biri veya zânn [şüpheli] biri ya da tartışmacı biri derse, "cennet bu feleklerin (gezegenler) arkasındadır veya göklerin alanının dışındadır" derse, ona denilir ki, "öncelikle melekût âlemine tırmanmadan ve yıldızlar genişliğine girmeden oraya ulaşmayı nasıl tama ediyorsun?" Denilir ki, "cennet rüzgârı sihirlerle estiğinde ağaçları sallanır ve dalları kıvıldır, yaprakları hışırda, meyveleri sararır, çiçekleri parıldar, kokuları yayılır. Dünya ehli işte bunu bir kerecik bizzat görseler, asla bir daha dünyadaki hayatlarından tat almazlar. Bu örnekle amel ederler, buna imrenirler, bununla mutlu olurlar, bu onların topladıkları şeylerden daha hayırlıdır. Filozoflar cenneti "ruhlar âlemi" olarak isimlendirirler."

Nağmelerin Türlü Tesirleri

Ey kardeşim! Allah seni de bizi de kendi katından bir ruh ile desteklesin! Bil ki, müzisyenin nağmelerin nefisler üzerindeki tesirleri farklı türlerdedir. Nefislerin bundan -aldıkları- lezzet ve sevinç de farklı ve çeşitlidir. Bütün bunlar, bilgilerdeki dereceler ve onların

güzelliklerde aşık oldukları şeylere göredir. Her nefis aşık olduğu şeye benzer evsafa bir şey veya sevdiğiyle uyumlu nağmeler işittiğinde, aşık olduğu şeyin şekillerini tasavvur ettiği ve sevdiği şeylere inandığı derecede, ferahlar, sevinir ve lezzet alır. Onun metodunu ve amacını bilmediklerinde sonrakileri inkar ettiler. Buna örnek olarak şöyle bir hikâye anlatılır: “Vecd sahibi mutasavvıflardan bir adam, “*Ey emîn ve tatmin olmuş nefis (ruh)! Sen O’ndan, O da senden razı olduğun halde dön Rabbına.*”²² ayetlerini okuyan birini duymuş ve bunu okuyucudan defalarca daha istemiş. Şöyle demeye başlamış: *Sana daha kaç defa “geri dön” dersem diyeyim sen dönmezsin.* -Bunun üzerine- sevgi gösterisinde bulundu, feryat etti ve aniden şuurunu kaybetti ve ruhunu teslim etti.” Bir başkası da şu ayeti işitti: “*(Yusuf’un adamları) dediler ki: Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir? ‘Cezası, kimin yükünde bulunursa, ceza olarak ona el konulur; biz zalimleri böyle cezalandırırız’ dediler.*”²³ Tekrarını istedi, feryat etti, şuurunu kaybetti ve ruhunu teslim etti. Vecd ehli şöyle dedi: “Cezası, kimin yükünde bulunursa, ceza olarak ona el konulur” ayetini, “sevilen şey, sevenin cezasıdır” şeklinde yorumladı. Çünkü sevilen şey, onun yükündedir. Yani sevgilinin sureti, sevenin nefsinde musavverdir. Şeklinin resimleri de kalbine nakşedilmiştir. İşte bu, onun cezasıdır. Ey kardeşim görmez misin ki, zâhirde ayet yaygın manasıyla -kullanılmakla beraber- kendi metodu ve maksadı çerçevesinde nasıl yorumlanıyor. Bir başkası da şöyle diyerek şarkı okuyan birini işitti:

Resûl dedi: Yarın ziyaret edersin.

Ben de dedim: Sen söylediğin şeyin farkında mısın?

Söz ve şarkı onu tahrik etti; sevgiyle coştı ve başladı şiirdeki bir harfi değiştirerek “Yarın ziyaret ederiz” şeklinde okumaya. Hatta sevinç, mutluluk ve hazdan bayıldı. Kendisine geldiğinde vecdinin sebebi soruldu ve şöyle cevap verdi: Resûl’ün sözünü hatırladım; “Cennet ehli, her Cuma günü bir kere Rab’lerini ziyaret ederler.”

Haberde Cennet ehlinin orada en tatlı ve hoş seslerle yaratıcının konuşmasını duyacakları rivayet edilmektedir. Bu, şu ayette de geçmektedir: “*Orada onların selamlaması “selam” kelimesidir, dualarının sonu da, “âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun*”²⁴ Denilir ki Musa, ona selam olsun, Rabbi’nin münacatını işitmiş. Sevinç, mutluluk ve lezzetten dolayı kendinden geçmiş, hatta nefesine hakim olamamış ve başlamış çalıp-söylemeye. Hatta bu olaydan sonra Musa, bütün nağmeler, makamlar ve sesleri basit görmeye başladı. Ey kardeşim! Allah seni, bu latif işaretler ve gizli sırların anlamlarını anlamaya muvaffak kılsın. bu muvaffakiyet, nerede olursa olsun tüm kardeşlerimize, sana ve bize nail olsun. Muhakkak Allah, kullarına karşı merhametlidir. Mûsikîye dair olan beşinci risâle tamamlandı.

Gerçek övgü âlemlerin Rabbi Allah’adır. Dua ve selâm Allah’ın elçisi Muhammed’e, onun pak ve temiz ailesine olsun.

22. Fecr, 89/27-28.

23. Yusuf, 12/74-75.

24. Yunus, 10/10.